

An Examination and Analysis of the Reciprocal Political Actions of the Iranian and Turkish Governments Toward the Kurds in the Contemporary Era

Ataollah Abdi ¹, Fariba Hosseini²

1. Associate Professor of Political Geography, Faculty of Geographical Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran (Corresponding author). E: Ataabdi@khu.ac.ir

2. M.A. of Student in Political Geography, Department of Geography, Faculty of Geographical Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Keywords

Iran
Kurds
Turkey

The Kurdish issue is one of the most persistent and multifaceted geopolitical challenges in the Middle East, with significant implications for the domestic and foreign policies of both the Islamic Republic of Iran and the Republic of Turkey. This research offers a comparative analysis of the political strategies adopted by Iran and Turkey toward their Kurdish populations in the modern era. Utilizing a descriptive-analytical method and document-based content analysis, the study aims to evaluate the long-term effectiveness of their ethnic policies in terms of national unity, stability, and governance. The findings reveal that Turkey has historically implemented a policy of cultural homogenization, aiming to establish a monolithic national identity centered on Turkish ethnicity. This strategy has involved the systematic denial of Kurdish language, culture, and political expression. As a result, Kurdish regions have experienced recurrent unrest, armed conflict, and deepening ethnic polarization. Even intermittent reform efforts have often been followed by renewed repression, undermining their legitimacy. In contrast, Iran's approach, though not without socioeconomic and political limitations, has been more inclusive. Kurdish identity has not been officially denied, and cultural and historical connections between Kurds and other Iranian groups have been acknowledged to some extent. This has contributed to a lower level of ethnic alienation and reduced the risk of large-scale separatist movements. The study concludes that ethnic policies based on inclusion, participation, and cultural recognition are more conducive to social cohesion and long-term political stability. Acknowledging ethnic diversity as a valuable form of social capital, rather than a security threat, is essential for building resilient, pluralistic governance in multiethnic states.

Article History:

Received:

05 JA 2025

Received in revised form:

14 AU 2025

Accepted:

17 AU 2025

Available online:

23 AU 2025

Citation: Abdi, A. & Hosseini, F. (2025). An Examination and Analysis of the Reciprocal Political Actions of the Iranian and Turkish Governments Toward the Kurds in the Contemporary Era. *Journal of Geography*, 23 (85), 77-104.

 <http://doi.org/10.22034/jiga.2025.2047997.1362>

© The Author (s).

Publisher: Iranian Geographical Associati This is an open access

article under the CC BY NC license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

Extended Abstract

Introduction

Ethnicity and ethnic nationalism, particularly in their politicized forms, have long been central concerns for scholars in the humanities. One significant case is the issue of the Kurds. Although the Kurdish people have a deep-rooted and ancient heritage in the region, political discourse surrounding them is a relatively recent phenomenon. The origins of the Kurdish issue in Iran can be traced back to the rise of the Safavid dynasty. The Iranian shift toward Shi'ism, along with the Sunni orientation of the Kurds and their affinity for the Sunni Ottoman Empire, played a significant role in this divergence. This dynamic contributed to the detachment of a substantial portion of Kurdistan from Iran. A significant development followed the collapse of the Ottoman Empire and the emergence of modern states such as Turkey, Iraq, and Syria, which led to the division of the Ottoman-controlled Kurdish regions among these countries. These developments led to diverse and contrasting experiences in the trajectory of Kurdish ethnonationalism. The central governments of each of these states adopted different approaches to dealing with Kurdish ethnic groups and Kurdish identity. Furthermore, the degree of alienation or cooperation of Kurdish populations with central governments significantly influenced the successes or setbacks of Kurdish movements. Following the fall of the Ottoman Empire and the signing of the Sykes-Picot Agreement, the Kurds, historically, geographically, and culturally a part of Iranian civilization or a continuation of it, were divided among Turkey, Iraq, and Syria. The governments of these three countries faced considerable challenges in managing such ethnic diversity, which eventually took on regional dimensions. The emergence of Turkish nationalist discourse in the early 1900s marked the beginning of a new era in Turkey, one rooted in an exclusive ethnic Turkish identity. During this period (1915–1930), Kurdish uprisings in Turkey largely maintained a tribal rather than an explicitly ethnic or identity-based character. After World War I, the Ottoman Empire collapsed, and European powers imposed the Treaty of Sèvres near Paris. This treaty granted the Kurds the right to autonomy and proposed the establishment of an Armenian state in the east. Mustafa Kemal Atatürk convinced the Kurds to join the independence wars against the occupying forces in return for promises of autonomy. However, following the War of Independence, the Treaty of Lausanne in 1922 formally delineated the modern borders of Turkey. One key clause in the Lausanne Treaty concerned minorities in Turkey. Turkish diplomats subtly redefined the term "minority" to refer only to religious minorities, thereby avoiding any obligations regarding ethnic minorities, particularly the Kurds, in the eyes of the international community. Despite this, Turkey did not honor even the provisions related to Christian minorities, and Kurdish rights, as an independent and marginalized ethnic group, were entirely ignored. Not only were their claims to autonomy dismissed, but even their ethnic identity and citizenship status were denied. In Atatürk's new nation-building project, all citizens of Turkey were defined as being of Turkish race, lineage, and language. The Kurdish nationalist movement first emerged in the late 19th century with Sheikh Ubeydullah's revolt against the Ottoman system in 1880, and the pan-Kurdish ideology subsequently gained traction in reaction to the disregard of the Treaty of Sèvres. In contrast, the nature of the historical, cultural, and political bonds between Kurds and Iran has been markedly different. Numerous commonalities exist: from shared myths like Kaveh the Blacksmith, Rostam and Sohrab, to the celebration of Nowruz, the Shi'a faith among Shi'a Kurds, a long history of coexistence, and even linguistic ties between Kurdish and Persian. The name 'Kurd' has long been associated with Iranian identity, and Kurdistan is traditionally seen as a region of Iran. Thus, how a state treats its ethnic groups is of great significance. This article, therefore, focuses on examining the approaches of the Iranian and Turkish governments toward the Kurdish population.

Methodology

The present research is part of a series of applied studies and follows a descriptive-analytical and exploratory approach. This study aims to describe the current realities and explain the underlying reasons and dimensions of how and why the issue has evolved into its present form. Data collection was conducted through library research, including the review and extraction of information from books, scholarly articles, theses, and searches on reputable academic websites. The data analysis method employed is qualitative content analysis.

Results and Discussion

The findings of this study reveal significant differences in the approaches adopted by the Iranian and Turkish governments toward the Kurdish issue. While both states have encountered the challenges of ethnic diversity during their processes of modernization and nation-building, their political strategies have been fundamentally different.

Turkey has historically pursued an assimilationist policy aimed at suppressing Kurdish ethnic identity, perceiving any form of ethnic expression as a threat to national unity and territorial integrity. This securitized approach, manifested in the denial of Kurdish identity, the prohibition of the Kurdish language in public domains, forced population relocations, and military suppression, has intensified ethnic alienation and led to sustained insurgency and instability in Kurdish regions. Furthermore, Turkey's military incursions into Kurdish-populated areas in northern Iraq and Syria reflect a continuation of its hardline stance and contribute to regional tensions.

In contrast, Iran's approach, although not without limitations, has emphasized a model of "unity in diversity." Kurds in Iran have historically been considered an integral part of the broader Iranian identity, sharing deep cultural, linguistic, and religious ties with other Iranian groups. While Kurdish regions in Iran face economic underdevelopment and political underrepresentation, the state has generally avoided the outright denial of Kurdish identity. Instead, Iran has maintained a symbolic inclusivity, promoting shared national myths, values, and collective memory that include the Kurds.

This comparative analysis suggests that policies based on ethnic exclusion and repression, as seen in Turkey, are more likely to exacerbate ethnic conflict and fragmentation. On the other hand, inclusive and culturally integrative approaches, even if imperfect, such as those practiced by Iran, tend to mitigate ethnic tensions and foster a sense of national belonging. The role of regional geopolitics, particularly Iran's engagement with the Iraqi Kurdistan Regional Government and Turkey's militarized regional strategy, adds to the complexity of the Kurdish issue at both domestic and international dimensions.

Conclusion

This research concludes that the divergent strategies employed by Iran and Turkey in addressing their Kurdish populations have led to markedly different outcomes in social cohesion and national stability. Turkey's policy of forced assimilation and securitization has not only failed to integrate the Kurds but has also deepened ethnic divisions and perpetuated cycles of resistance and repression. The reliance on military solutions and denial of ethnic identity has proven counterproductive to national unity.

On the other hand, Iran's approach, although constrained by structural and political challenges, demonstrates the relative effectiveness of symbolic inclusion and cultural accommodation. Recognizing Kurdish cultural and historical contributions to Iranian identity has helped maintain a degree of ethnic integration, despite economic disparities and regional grievances.

Ultimately, the study underscores the importance of inclusive ethnic policies and the recognition of diversity as a national asset rather than a threat. Sustainable national unity, particularly in multiethnic societies, depends on equitable development, meaningful political participation, and the protection of cultural rights. Future policies in both countries would benefit from shifting away from ethnic marginalization and toward participatory governance and interethnic dialogue.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

the work. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper

References

- 1) Amid, H. (1986). Amid dictionary (Vol. 3). Tehran: Amir Kabir Publishing. [persioan]
- 2) Amini, A. A. (1988). Elements constituting the state. Political and Economic Information, 23. Tehran: Ettelaat Institute. [persioan]
- 3) Amir Ahmadi, H. (1998). Ethnicity and security (H. Shafiei, Trans.). Strategic Studies Quarterly, 2. Faculty of Strategic Studies, Tehran. [persioan].

- 4) Adibi, M. (1998). The geopolitical position of Iran after the Cold War. In Geography Conference: Defense and Security Applications, Imam Hossein University, Tehran. [persioan]
- 5) Ahmadi, H. (1999). Ethnicity and ethnocentrism in Iran (3rd ed.). Tehran: Ney Publishing. [persioan]
- 6) Aliar Khademol-Alma Naser (2005). A small step in discovering Kurdish ideals. Iranian Humanities Portal, Iran Outlook (Kurdistan Special Issue), Autumn. [persioan]
- 7) Aref, H. (2008). The Kurds: A historical-political study (1st ed.). Tabriz: Ana Publishing. [persioan]
- 8) Abdi, A. (2010). Examination of ethnic policy in multi-ethnic countries and offering an optimal model: Case study of Iran (Azerbaijan and Kurdistan). PhD dissertation, Political Geography, Tarbiat Modares University, Tehran. [persioan]
- 9) Abbasi Semnani, A. (2013). The geopolitical position of Iran in regional and global power relations. Geographical Information Quarterly (Sepehr), 22(861), 96–104. [persioan].
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25883860.1392.22.861.17.6>
- 10) Abdokhodaei, M. (2014). Modern state, civilizational state. Scientific Research Quarterly of Philosophy and Theology, 19(3), 97–122. [persioan]
- 11) Ahmadi, H. (2015). A study of political events in Iran's Kurdish regions. Tehran: Institute for Iranian Contemporary Historical Studies. [persioan]
- 12) Abdi, A., Darabi, M., & Raisolsadat, S. M. T. (2017). Contemporary history of the Kurds in Iran from the perspective of social studies textbooks of Kurdistan Region of Iraq. Geography (Scientific-Research International Quarterly of Iranian Geographical Society), 15(53), 219–232. [persioan]
- 13) Abdi, A. (2018). Theoretical explanation of ethnic divergence in political geography. Geopolitics Quarterly, 13(4), 92–120. [persioan]
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17354331.1396.13.48.5.2>
- 14) Alam, A., & Pourpashakasin, A. (2017). Concept of state in ancient Iranian political thought. Politics Quarterly, Faculty of Law and Political Science Journal, 47(1), 99–118.
<https://doi.org/10.22059/jpq.2017.60776>
- 15) Bani Hashemi, M. Q. (2004). Global regimes and the transformation of ethnic movements' status. Strategic Studies Quarterly, 9(1), 89–108.
- 16) Beheshti, S. S., & Haqmoradi, M. (2017). Sense of belonging to Iran among Iranian ethnic groups. Applied Sociology, 28(3), 25–40.
<https://doi.org/10.22108/jas.2017.21441>
- 17) Coser, L. A., & Rosenberg, B. (1999). Fundamental sociological theories (F. Ershad, Trans.). Tehran: Ney Publishing.
- 18) Calhoun, C. (2016). Nations matter: Culture, history, and the cosmopolitan dream (M. R. Fadaei, Trans.). Tehran: Shirazeh Publishing.
- 19) Drysdale, A., & Blake, G. H. (1994). The political geography of the Middle East and North Africa (D. Mirheyder, Trans., 3rd ed.). Tehran: Ministry of Foreign Affairs Publications.
- 20) Delacampagne, C. (2003). Philosophy of politics in the contemporary world (B. Naderzadeh, Trans.). Tehran: Hermes.
- 21) Delacampagne, C. (2003). Philosophy of politics in the contemporary world (B. Naderzadeh, Trans.). Tehran: Hermes.
- 22) Delacampagne Dastmali, M. A. (2016). Turkey and the Kurdish challenge. Strategic Studies Quarterly, 19(1), 171–176.
- 23) Dowlatabadi, A. B. (2019). Explaining the reasons for the change in the behavior of the Justice and Development Party towards the Kurds of Turkey based on James Rosenau's connectivity theory. Politics and International Relations, 3(5), 33–63.
<https://doi.org/10.22080/jpir.2019.16505.1083>
- 24) Dahlman, Carl (2002). The political Geography of Kurdistan: Eurasian Geography and Economics,
<http://dx.doi.org/10.2747/1538-7216.43.4.271>
- 25) Ezzati, E. (2001). Geopolitics in the 21st century. Tehran: SAMT Publications.
- 26) Entessar, N. (2002). Kurdish ethnonationalism (A. Abdollahzadeh, Trans., 1st ed.). Tehran: Ma'refat Publications.
- 27) Entessar, N. (2006). The power mafia: A study of Kurdish ethno-racial nationalism (E. Qanaeifard, Trans.). Tehran: Author. [persioan]
- 28) Esmaeilzadeh, K. (2006). Evaluation of the political participation of Kurds in Iran. Rojef Quarterly, 69. [persioan]
- 29) Ezzati, E., & Ahmadi Silveh, J. (2010). Spatial analysis of ethnic crises in the Middle East (Case study: Kurds of Iran). New Perspectives in Human Geography Journal, 2(Spring). [persioan]
- 30) Edrisian, G. (2016). The Kurds and Kurdistan. Sulaymaniyah: Saredem Publications.

- 31) Emadi, S., Simbar, R., & Jancis, A. (2021). Factors affecting the formation of Iran's foreign policy behavior towards the Kurdistan Regional Government of Iraq (2003-2019). *Political and International Research Quarterly, Islamic Azad University, Shahreza Unit*, 4, 119–134.
- 32) Farooqi, O. (1983). *History and culture of Kurdistan*. Tehran: Shargh Publishing. [persioan]
- 33) Fuller, G. (1994). *Center of the universe: The geopolitics of Iran* (A. Fajr, Trans.). Tehran: Markaz Publishing.
- 34) Faulks, K. (2002). *Citizenship* (M. T. Delfrooz, Trans.). Tehran: Kavir Publishing. [persioan]
- 35) Farbod, N. (2005). Ethnic groups and solutions to Iran's ethnic problems. *Comprehensive Portal of Humanities, Iran Perspective (Special Kurdistan issue)*, Autumn 2005.
- 36) Farahmand, S., & Samiei, A. (2017). Explanation of Justice and Development Party's approaches toward Kurds: From national reconciliation to repression (2002–2015). *Political and International Research Quarterly, Islamic Azad University, Shahreza Unit*, 34, 91–118. <https://sanad.iau.ir/Journal/pir/Article/1010521>
- 37) Fazaeli, M., & Karami, M. (2017). "Ethnic minorities in Iran" or "Iranian ethnicities"? From a journalistic to a legal perspective. *Legal Studies*, 9(3), 219–284. <https://doi.org/10.22099/jls.2017.20727.2009>
- 38) Ghirshman, R. (1987). *Iran: From the earliest times to the Islamic conquest* (M. Moein, Trans.). Tehran: [Publisher not specified]. [persioan]
- 39) Gunter, M. M. (1997). *The Kurdish factor in Middle Eastern politics* (A. Karimi, Trans.). Tehran: Center for Strategic Middle East Studies.
- 40) Giddens, A. (1997). *Sociology* (M. Sabouri, Trans., 3rd ed.). Tehran: Ney Publishing. [persioan]
- 41) Gunter, M. M. (n.d.). *The Kurds and the future of Turkey* (translated by Erfan Ghaneifard). *Ziribar Quarterly*, 63, 167–216.
- 42) Gallestoun, R. (2000). *The problem of geographical space and place* (J. Tabrizi, Trans.). Tehran: Ministry of Foreign Affairs Publications.
- 43) Golmohammadi, A. (2004). Identity discourses in the era of globalization. In *Globalization and Identity* (pp. 1–xx). Tehran: Institute for Humanities Research and Development. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25886495.1398.3.1.7.8>
- 44) Ghahremani Pour, R. (2004). *Europe yearbook: Special issue on Iran–Europe relations* (Vol. 2). Tehran: Abrar Moaser Publications.
- 45) Golmohammadi, A. (2015). Weberian conceptualization of the state. *State Studies*, 1(1). <https://doi.org/10.22054/tssq.2015.1511>
- 46) Ghasemi, F. (2016). *Kurdish developments* (1st ed., pp. 11–26). Tehran: Iranian Civilization Publications.
- 47) Ghaderzadeh, O., & Mohammadzadeh, H. (2018). Survey study of ethnic identity and politicization of Kurdish ethnicity in Iran. *Strategic Research on Security and Social Order*, 7(1), 19–42. <https://doi.org/10.22108/ssoss.2017.103431.1063>
- 49) Qureshi Karrin, S. H., & Ghanbari, A. (2015). Relations of the Kurds with the Safavid and Ottoman states from Shah Ismail I to the end of Shah Abbas I's reign (1038–907 AH). *Research Journal of Local Histories of Iran*, 3(2), 122–136.
- 50) Haggett, P. (1997). *Geography: A contemporary synthesis* (Vol. 1) (Shapour Goodarzi, Trans.). Tehran: SAMT Publications. [persioan]
- 51) Hafeznia, M. R. (2002). *The political geography of Iran* (1st ed.). Tehran: SAMT Publications. [persioan]
- 52) Houshmand, E. (2004). *Kurd or Kurds: A sociological introduction to Kurdish studies*. *Goftegu Quarterly*, 4.
- 53) Houshmand, E. (2005). A sociological view of the formation of the Kurdistan Democratic Party. *Comprehensive Portal of Humanities, Iran Perspective (Special Kurdistan issue)*, Autumn 2005.
- 54) Hafeznia, M. R. (2006). *Principles and concepts of geopolitics*. Mashhad: Papli Publications. [persioan]
- 55) Hutchinson, J., & Smith, A. (2007). *Nationalism* (M. Younesi & A. Morshedizadeh, Trans.). Tehran: Strategic Studies Research Institute.
- 56) Hutchinson, J., & Smith, A. (2007). *Nationalism*. Tehran: Strategic Studies Research Institute.
- 57) Haqqpanah, J. (2008). *The Kurds and the foreign policy of the Islamic Republic of Iran*. Tehran: Abrar Moaser International Studies and Research Institute.
- 58) Houshmand, E. (2011). Kurds of Turkey: The remaining legacy. *Goftegu Quarterly, Special Turkey Issue*, 59, 43–55. [persioan]

- 59) Heydari, N. (2016). *Kurdish developments* (pp. 49–74). Tehran: Iranian Civilization Publications.
- 60) Heydari, Sh. (2016). *Kurdish developments* (pp. 141–171). Tehran: Iranian Civilization Publications.
- 61) Lambton, A. K. S. (2000). *State and government in medieval Islam: The theory of government in Iran* (Ch. Pahlavan, Trans.). Tehran: Giou Publishing.
- 62) Lak, M. (2005). *The role of the Persian language in shaping identity in poetry*. Tehran: Iranian Civilization Publishing.
- 63) Jalaipour, H. R. (1993). *Kurdistan, the Kurds, and the causes of the continuation of its crisis after the Islamic Revolution (1979–1991)*. Tehran: Ministry of Foreign Affairs.
- 64) Javadi Arjmandi, M. J., Tavakolian, S. M., & Qomriani Nasr Abadi. (2014). The role of ethnic identity in sustainable security: Case study of Kurdistan region of Iran (Kurdish ethnicity). *International Political Research Quarterly*, 21, 147–182.
- 65) Jan, F. (2022). The heavy cost of being Kurdish in Turkey. *KurdPress*. <https://www.kurdpress.com/news/>
- 66) Jofar, M. R., & Mohammadi, H. (2023). Examination of geopolitical interests conflicts between Iran and Turkey in Central Asia and the Caucasus. *Iranian Geographical Association Quarterly*, 21(78), 93–107. [persioan]
- 67) Jahanshahi, A. (2024). Natural (physical) and human geopolitical factors influencing the formulation of the Islamic Republic of Iran's defense strategy towards Turkey. *Strategic Political Quarterly*, 8(4), 131–148. [persioan]
- 68) Kurdistan Events. (1989). *Security and Law Enforcement Journal*, Ministry of Interior, Tehran. (Bina).
- 69) Kutschera, C. (1994). *The Kurdish national movement* (E. Younesi, Trans.). Tehran: Negah Publishing.
- 70) Kafash Jamshid, M. R. (1997). *Analysis of centripetal and centrifugal forces in Azerbaijan*. Master's thesis, Imam Hossein University, Tehran.
- 71) Kendal, I. Sh., & Nazdar, M. (2000). *The Kurds* (E. Younesi, Trans., 3rd ed.). Tehran: Roozbehan Publishing.
- 72) Karimi, A. (2006). Multiculturalism and national cohesion: A critical reflection. *National Studies Quarterly*, 7(3). [persioan]
- 73) Kamran, H., Minaei, M., & Zarei, B. (2009). The geographical concept of nation and its status in Iran. *Geography (Scientific-Research Journal of the Iranian Geographical Society)*, 7(22).
- 74) Kamran, H., Gholami, B., Yari, E., Hosseini Amini, S. H., & Khaledi, H. (2010). Applied research in geographic sciences (Vol. 13, No. 1). [persioan]
- 75) Kaviani Rad, M. (2010). *Regionalism in Iran from a political geography perspective*. Tehran: Strategic Studies Research Institute.
- 76) Kheiri, M., Yazdani, E., & Omid, A. (2016). The Kurdish issue and Iran-Turkey relations (2002-2016). *Political and International Approaches*, 7(4), 80–109.
- 77) Kolaei, E., Hariri, R., & Asadikia, B. (2016). The Kurdish issue in Iran-Turkey relations. *International Geopolitics Quarterly*, 12(43), 1–27. [persioan]
- 78) Koç, E. (2021). Fluctuating relations between Iran and the Iraqi Kurdistan Regional Government since 1958. *Iğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 304–319.
- 79) Kermanshah Province Management and Planning Organization. (2018). *Kermanshah Earthquake Assessment Report*. Kermanshah: Organization for Management and Planning of Kermanshah Province.
- 80) Lambton, A. K. S. (2000). *State and government in medieval Islam: The theory of government in Iran* (Ch. Pahlavan, Trans.). Tehran: Giou Publishing.
- 81) Lak, M. (2005). *The role of the Persian language in shaping identity in poetry*. Tehran: Iranian Civilization Publishing.
- 82) Minorsky, V. (1999). *The Kurds: History, language, and culture* (M. R. Yousefinejad, Trans., 1st ed.). Tehran: Soheil Publishing. [persioan]
- 83) Muir, R. (2000). *Political geography: A new introduction* (D. Mirheyder, Trans., 1st ed.). Tehran: Geographical Organization of the Armed Forces.
- 84) Mojtahedzadeh, P. (2000). *Geopolitical ideas and Iranian realities*. Tehran: Ney Publishing. [persioan]
- 85) Mirheyder, D. (2001). *Fundamentals of political geography* (8th ed.). Tehran: SAMT Publications. [persioan]
- 86) Maqsoudi, M. (2001). *Ethnic changes in Iran*. Tehran: National Studies Institute. [persioan]

- 87) Maqsoudi, M. (2001). *Ethnic changes in Iran: Causes and contexts*. Tehran: National Studies Institute. [persioan]
- 88) Mirmohammadi, D. (2004). *Essays on national identity in Iran*. Tehran: Iranian Civilization Publishing.
- 89) Momeni, M. Q. (2005). *Anthropology of the Kurds of Turkey in the book Asia*. Tehran: Abrar Moaser International Research Institute. [persioan]
- 90) Mohammadi, H. R. (2007). *Kurdistan and national strategy*. Tehran: Entekhab Publishing.
- 91) McDowall, D. (2007). *A modern history of the Kurds* (E. Younesi, Trans., 3rd ed.). Tehran: Paniz Publishing. [persioan]
- 92) Mohammadi, A. (2011). *A survey of the political history of the Kurds*. Tehran: Amir Kabir Publishing. [persioan]
- 93) Mansouri, A., & Faridouni, A. (2012). *The manifestation of national identity in school textbooks*. Tehran: Iranian Civilization Publishing. [persioan]
- 94) Mehrabi, A., & Ghamparvar, A. (2011). Factors affecting Kurdish divergence and crisis in Turkey. *Geopolitics Quarterly*, 7(2), 183–213. [persioan]
- 95) Mohammadyan, A., & Tarabi, Q. (2015). Impact of post-Saddam developments on the status of Iraqi Kurds. *Iranian Journal of International Politics*, 3(2), 116–141. <https://doi.org/10.22067/jipr.v3i2.48715>
- 96) Moslemnejad, Z., & Ghasempour, M. (2018). Identity, growth, and comprehensive development of early childhood. *National Conference on Identity of Iranian Islamic Children in Preschool*, SID. <https://sid.ir/paper/898749/fa>
- 97) Mohammadyani, A., Zibakalam, S., Tavassoli Rakanabadi, M., & Saei, A. (2019). Ethnic gap and its impact on the formation of Kurdish political discourse in Iran during the Pahlavi era. *Journal of Political Geography Studies*, 4(13), 121–150.
- 98) <https://doi.org/10.22067/pg.v4i1.84640>
- 99) Nazari, A. A., & Khalil Tahmasbi, N. (2015). Nation and nationalism in Anthony D. Smith's critical perspective: A historical sociological study of Iran. *Policy Research Quarterly*, 2(3), 9–40. <https://doi.org/10.2783.4999/QJPR.2002.1103.031>
- 100) Nikfar, J., Zamani Dadaneh, S., & Shafiei Seif Abadi, M. (2018). The impact of internal disputes among Kurdish parties on the failure of Iraqi Kurdistan independence. *Journal of Political Studies of the Islamic World*, 8(4), 77–109. [persioan]
- 101) Olson, R. (1998). *The Sheikh Said Piran uprising (Kurdistan – 1925)* (E. Younesi, Trans.). Tehran: Negah Publications.
- 102) Ozkarimi, U. (2004). *Theories of ethnicity* (M. A. Ghasemi, Trans.). Tehran: National Studies Institute.
- 103) Olson, R. (2005). *The Kurdish question in Iran–Turkey relations* (E. Younesi, Trans., 2nd ed.). Tehran: Paniz Publications.
- 104) Olson, R. (2013). *Kurdish nationalist movements in Turkey from 1980 to 2011: Repression, resistance, war, mother-tongue education, and relations with the Kurdistan Regional Government (KRG)*. Tehran: Paniz Publications. [persioan]
- 105) Harrison, K & Boyd, T (2018)-The Nation- July 2018- <https://doi.org/10.7765/9781526137951.00006>
- 106) License- CC BY-NC-ND 3.0- In book: *Understanding political ideas and movements*.
- 107) Posch, W. (2015). *The Iranian Kurds under Islamist rule – a short overview*. <https://www.academia.edu>
- 108) Rabiei, H. (2016). *Kurdish developments* (pp. 105–119). Tehran: Iranian Civilization Publications.
- 109) Rezaei, A. (2019). Investigating factors influencing separatist tendencies in Kurdish regions of Iran. *Iranian Political Sociology Quarterly*, 2(4), 327–352. [persioan]
- 110) Rupp, Peter (1980). “Anthropologie et Histoire de l’identité nationale”, in *Identités Collectives et Change Ments Sociaux*, Ouvrage Collectif, Editions Privat, Toulouse.
- 111) Riamei, L. (2015). *The Kurdish Question: Identity, Representation and the Struggle for Self-Determination: Identity, Representation and the Struggle for Self-Determination*. Delhi: KW Publishers Pvt Ltd.
- 112) Rudaw(2024)-Population of Turkey's Kurdish southeast over 17 million <https://www.rudaw.net/english/middleeast/turkey/08022024>
- 113) Sobhani, Z., & Parvand, Sh. (1994). *An introduction to the society and culture of Turkey*. Tehran: International Cultural Studies and Research Center.

- 114) Seyedamami, K. (1998). National integration and the growth of ethnic identities. *Strategic Studies Quarterly*, 1.
- 115) Smith, A. D. (2004). *Nationalism* (M. Ansari, Trans.). Tehran: National Studies Institute. [persioan]
- 116) Salehi Amiri, S. R. (2009). Management of ethnic conflicts in Iran (p. 71). Tehran: Center for Strategic Research.
- 117) Seyfoddini, S. (2016). Kurdish developments (pp. 75–88). Tehran: Iranian Civilization Publications. [persioan].
- 118) Seyfoddini, S. (2016). Kurdish developments (pp. 75–88). Tehran: Iranian Civilization Publications. [persioan].
- 119) Tavakoli, K. (2000). *Kurdistan and the 2nd of Khordad Movement*. Tehran: Fekr-e No Publications. [persioan]
- 120) Terry, J. W. R. (2001). *An introduction to cultural geography* (S. Tolaei & M. Soleimani, Trans.). Tehran: Research Institute for Culture, Art and Communication.
- 121) Talisse, R. B. (2006). *Rawls's philosophy* (Kh. Diehimi, Trans.). Tehran: Tarh-e No.
- 122) Torabi, Y., & Majidi, Y. (2014). Managing ethnic divisions in Kurdistan of the Islamic Republic of Iran. *Strategic Policy Research Quarterly*, 3(11), Winter.
- 123) Van Bruinessen, M. (1999). *Agha, Shaikh, and state: The social and political structures of Kurdistan* (E. Younesi, Trans., 1st ed.). Tehran: Paniz Publishing.
- 124) Vakili, Sh. (2011). *Darius the lawgiver: The Achaemenid order and the emergence of Iranian identity*. Tehran: Nourafin Publishing. [persioan]
- 125) Walzer, M. (2004). *On tolerance* (S. Najafi, Trans.). Tehran: Shirazeh Publishing. [persioan]
- 126) Yasemi, R. (1984). *The Kurds and their racial and historical continuity* (2nd ed.). Tehran: Amir Kabir Publishing.
- 127) Yarkin, G. (2022). *Turkish racism against Kurds: Colonial violence, racist slurs and mob attacks*. Transnational

بررسی و تحلیل کنش سیاسی متقابل دولت های ایران و ترکیه با گُردها در دوران معاصر

عطا الله عبدی^۱، فریبا حسینی^۲

۱. دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشکده علوم جغرافیایی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول). E: Ataabdi@khu.ac.ir
۲. دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، گروه جغرافیا، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

چکیده

اطلاعات مقاله

واژگان کلیدی:

گُردها
ایران
ترکیه

مسئله گُردها از ماندگارترین و چند بعدی ترین چالش های ژئوپلیتیکی در خاورمیانه به شمار می آید که تأثیر عمیقی بر سیاست های داخلی و خارجی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه داشته است. این پژوهش با هدف تحلیل تطبیقی راهبرد های سیاسی این دو کشور در قبال جمعیت گُردها در دوران معاصر انجام شده است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی بوده و از تحلیل محتوای اسناد و منابع معتبر برای بررسی کارآمدی بلند مدت سیاست های قومی در حفظ انسجام ملی، ثبات و کارآمدی حکمرانی استفاده شده است. یافته ها نشان می دهد که ترکیه به طور تاریخی سیاست همگون سازی فرهنگی را در پیش گرفته و در تلاش بوده است تا هویتی یکنواخت با محوریت قومیت تُرک ایجاد کند. این راهبرد با انکار نظام مند زبان، فرهنگ و امکان بیان سیاسی برای گُردها همراه بوده و منجر به تنش، درگیری مسلحانه و تعمیق شکاف های قومی در مناطق کردنشین شده است. حتی اصلاحات دوره ای نیز اغلب با سرکوب مجدد همراه بوده و مشروعیت خود را از دست داده اند. در مقابل، رویکرد ایران، اگر چه با محدودیت های اقتصادی و سیاسی همراه است، نسبتاً فراگیرتر بوده است. هویت گُردی به طور رسمی انکار نشده و پیوند های تاریخی و فرهنگی میان گُردها و دیگر اقوام ایرانی در سیاست های فرهنگی ایران تا حدی به رسمیت شناخته شده است. این امر از شدت واگرایی قومی کاسته و مانع از بروز جدی گرایش های تجزیه طلبانه شده است. نتیجه گیری پژوهش تأکید دارد که سیاست های مبتنی بر شمول، مشارکت و به رسمیت شناختن فرهنگی، بیش از سیاست های طردگرایانه در حفظ ثبات و انسجام اجتماعی مؤثرند. نگاه به تنوع قومی به عنوان سرمایه اجتماعی، لازمه حکمرانی پایدار در جوامع چند قومیتی است.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۱۱/۱۶

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۴/۰۵/۲۳

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۰۵/۲۶

تاریخ چاپ:

۱۴۰۴/۰۶/۰۱

استناد: عبدی، عطا الله و حسینی، فریبا. (۱۴۰۴). بررسی و تحلیل کنش سیاسی متقابل دولت های ایران و ترکیه با گُردها در دوران معاصر، نشریه جغرافیا، (۸۵)، ۲۳، ۱۰۴-۷۷.

<http://doi.org/10.22034/jiga.2025.2047997.1362>

صاحب امتیاز: انجمن جغرافیایی ایران

© نویسندگان

مقدمه و پیشینه

قومیت و قوم گرایی به ویژه در درجه ابزاری و سیاسی شده آن، از مهم ترین دل مشغولی ها و موضوعاتی هستند که ذهن اندیشمندان علوم انسانی را به خود معطوف داشته است. از جمله این موارد، موضوع کُرد ها می باشد. اگرچه قوم کُرد از یک پیشینه کهن و دیرینه ای در این منطقه برخوردار است، ولی مباحث سیاسی پیرامون آن پدیده نسبتاً متاخری است. آغاز چنین مسائلی در رابطه با کُرد ها در ایران را می توان در اصل به سرکار آمدن صفویان در ایران نسبت داد. به طوری که گرایش ایرانیان به تشیع در واگرایی و گرایش کُرد های سنی به امپراطوری عثمانی (سُنی مذهب) نقش داشت این امر زمینه ساز جدایی بخش بزرگی از کردستان از ایران را فراهم آورد. رویداد بعدی به فروپاشی امپراطوری عثمانی و پیدایش کشور های ترکیه، عراق و سوریه برمی گردد که طی آن کردستان تحت تسلط عثمانی میان این سه کشور تقسیم شد. نتیجه این رویداد ها، پیدایش تجربیات ناهمسان در گستره قوم گرایی کُردی بوده است. رویکرد حکومت مرکزی هرکدام از این دولت ها در مقابله با گروه های قومی و قوم گرایان کُرد و هویت کردی متفاوت بوده است و دیگر آن که میزان واگرایی و همراهی آنان با حکومت مرکزی نیز نقش مهمی در کاهش یا افزایش دستاورد گروه های کُردی داشته است. پس از فروپاشی امپراطوری عثمانی و انعقاد قرارداد سایس- پیکو کُرد ها به عنوان یک گروه فرهنگی که از نظر تاریخی، جغرافیایی و سرزمینی، قسمتی از فرهنگ و تمدن ایران و یا ادامه آن بودند در سه کشور، ترکیه، عراق و سوریه قرار گرفتند. دولت های سوریه، عراق و ترکیه در مدیریت این تنوع با چالش های زیادی روبه رو شدند و این چالش ها، ابعاد منطقه ای نیز یافته است. ظهورگفتمان ناسیونالیسم ترک از اوایل ۱۹۰۰ ترک ها به خودآگاهی ملی رسیدند که بنیان آن براساس هویت تک پایه ای قومی ترک بنا شده بود. در این زمان یعنی میان سال ۱۹۱۵ تا ۱۹۳۰ شورش های محلی کُرد ها در ترکیه به جای وجه قومی و هویتی رویکرد عشیره ای داشت. بعد جنگ جهانی اول، امپراتوری عثمانی فروپاشید و قدرت های اروپایی، قرارداد سور^۱ در حومه پاریس به عثمانی تحمیل شد. به موجب "سور" به کُرد ها حق خودمختاری اعطا می شد و یک کشور ارمنی در شرق تاسیس می شد. آتاترک طی معامله با کُرد ها آن ها را قانع کرد که در مقابل داشتن حق خودمختاری در جنگ های آزادی بخش علیه دول اشغالگر مشارکت کنند. پس از جنگ های استقلال به موجب قرارداد لوزان^۲ در سال ۱۹۲۲ مرزهای ترکیه تثبیت شد و جغرافیای سیاسی ترکیه به شکل امروزی شکل گرفت. یکی از بند های لوزان مربوط به اقلیت های ترکیه بود که دیپلمات ها با تغییر محدود از مفهوم اقلیت آن را به اقلیت های دینی تغییر دادند به این ترتیب توانستند از هرگونه تعهد در خصوص اقلیت های قومی به ویژه کُرد ها به جامعه بین المللی شانه خالی کنند. هرچند ترکیه به همان بحث رعایت حق اقلیت مسیحی پایبند نماند و مضاعف بر آن حقوق کُرد ها به صورت یک اقلیت مستقل و ناراضی نادیده گرفته شد. نه تنها بحث خودمختاری به آن ها به فراموشی سپرده شد بلکه حتی موجودیت قومی و شهروندی این قوم نیز انکار گردید در پروژه ملت سازی جدید آتاترک همه ی مردم ترکیه از تبار، نژاد و زبان ترک تعریف شدند (سیف الدینی، ۱۳۹۵: ۷۵). جنبش ملی گرایانه مردم کرد که برای اولین بار در اواخر قرن ۱۹ با قیام شیخ عبیدالله در مخالفت با نظام عثمانی در ۱۸۸۰ آغاز شد و تفکر پان کردی در برابر نادیده گرفتن پیمان سور ریشه گرفت (کولایی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱). در ایران ماهیت روابط و پیوند های میان کُرد با ایران کاملاً متفاوت با ترکیه است، اشتراکات فراوان در اسطوره کاوه آهنگر، رستم و سهراب، بزرگداشت نوروز، مذهب تشیع

1. Sevr
2. lausanne

برای کُرد های شیعه مذهب، تاریخ طولانی مشترک و حتی نزدیکی ریشه های زبانی کردی و فارسی از جمله فهرست بسیار طولانی اشتراکات متعدد کرد ها و سایر ایرانیان است. خصوصاً آن که نام کُرد همواره به عنوان بخشی از مردمان ایران و کردستان با عنوان بخشی از ایران حاضر در خاطره این مردم ثبت گردیده است (مک داول، ۱۳۸۶: ۵۷). از این رو نحوه برخورد هر کشوری با گروه های قومی، موضوع بسیار مهمی است که در این مقاله به بررسی نحوه برخورد دولت های ایران و ترکیه با جمعیت کُرد می پردازیم.

کوچ (۲۰۲۱) در پژوهشی تحت عنوان «روابط متغیر بین ایران و دولت منطقه ای کردستان عراق از سال ۱۹۵۸» همان طور که در این مطالعه مطرح شده، سیاست خارجی ثابت ایران در قبال عراق، حفظ تمامیت ارضی این کشور و جلوگیری از تقسیم آن به مناطق قومی و فرقه ای است. ایران تمایل دارد اقلیم کردستان را به عنوان یک واحد خودمختار در چارچوب عراق ببیند؛ حتی ترجیح می دهد که این منطقه به گونه ای نیمه وابسته به ایران باقی بماند، اما هرگز به یک دولت کاملاً مستقل تبدیل نشود. چرا که تحقق چنین سناریویی می تواند مشکلات حیاتی برای ایران به وجود آورد و دیگر گروه های قومی و منطقه ای تجزیه طلب را نیز به حرکت در مسیر تجزیه ایران تشویق کند. در نتیجه، ایران تلاش دارد در درون گروه های کردی عراق نفوذ پیدا کند و از این نفوذ هم در جهت منافع خود و هم برای مقابله با تأثیرگذاری رقبای منطقه ای خود در عراق بهره برداری کند. بنابراین، می توان روابط ایران و کرد های عراق را به درستی روابطی تاکتیکی، عمل گرایانه و موقت در چارچوب سیاست منطقه ای توصیف کرد. یارکین (۲۰۲۲) در پژوهشی تحت عنوان «نژادپرستی ترکیه علیه کرد ها: خشونت استعمارگرانه، توهین های نژادپرستانه و حملات گروهی» به این نتیجه رسید که، سلطه استعماری ترکیه و رژیم نژادپرستانه آن، به رشد نژادپرستی روزمره ترک ها، فحاشی های نژادپرستانه، و حملات گروهی علیه کرد ها در شهرهای ترکیه انجامیده است. در پی این حملات، برخی کرد ها جان خود را از دست داده اند، برخی مجروح شده اند و برخی دیگر شغل خود را از دست داده اند. پس از پایان روند گفت و گو میان پ.ک.ک و دولت ترکیه، توهین ها و حملات نژادپرستانه علیه کرد ها در شهرهای ترکیه ادامه یافت. در نتیجه این حملات، افرادی چون قدیر ساکچی (ساکاریا، ۲۰۱۸)، شیرین تاسون (ساکاریا، ۲۰۱۹)، باریش چاکان (۲۰۲۰)، حکیم دال (قونیه، ۲۰۲۱) و ۷ عضو خانواده دده اوغلو (قونیه، ۲۰۲۱) جان باختند. امروزه رژیم نژادپرستانه مبتنی بر برتری ترک ها، توهین های نژادپرستانه و حملات علیه کرد ها همچنان ادامه دارد، و مقاومت کرد ها در برابر این نژادپرستی علی رغم خشونت های شدید، همچنان پابرجاست. عزتی و همکاران (۱۳۸۹) در تحقیقی با عنوان «تحلیل فضایی بحران قومیت ها در خاورمیانه (مطالعه موردی کرد های ایران)» به این نتایج رسیدند که، وجود یا نبود بحران قومی در کردستان نباید در سطح و ظاهر سیاسی آن جستجو گردد. بلکه دارای ابعاد و زوایای پنهان، نامکشوف غیر مستقیم و غیرسیاسی مهمتر و جدی تر می باشد در حقیقت باید بگوییم مسأله قومی در کردستان کماکان وجود دارد با ظاهر پنهانی تر روبروست. هویت خواهی جنبش کردی را نمی توان ایزاری، نخبگی یا خارجی دانست، پدیده ای است که در بستر تاریخی و طی یک فرایند به وجود آمده است و تحولات چشم گیری را پس از جنگ جهانی دوم به خود دیده این پدیده کماکان در حال پویا شدن و نو شدن است و برای رسیدن به خواسته ها و مطالبات ملت کرد در تکاپو است انکار. خواسته ها و مطالبات کرد ها نمی تواند مبنایی داشته باشد و آنچه امروز در عصر جهانی شدن روی داده نه استحاله و اضمحلال گرایشات ملی کرد ها بلکه بارز شدن نقش و عملکرد ملت کرد در تحولات سیاسی و بین المللی جهان می باشد. رضایی (۱۳۹۸) در پژوهشی تحت

¹Engin Koç

²Güllistan Yarkin

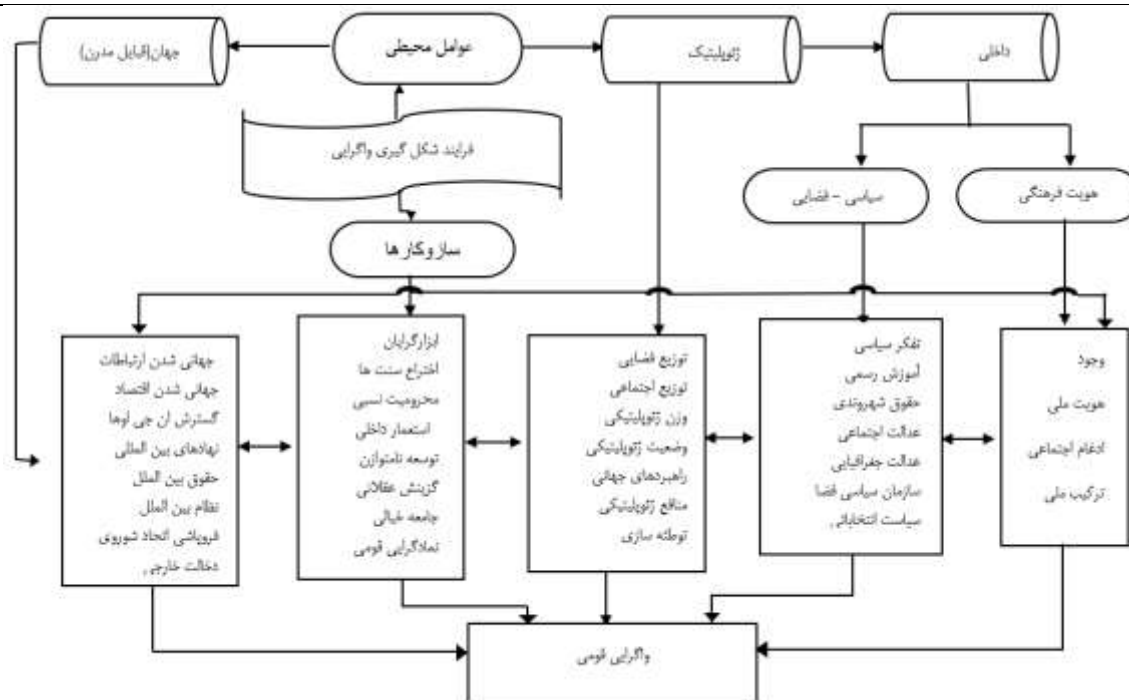
عنوان «بررسی عوامل موثر بر گرایش های گریز از مرکز در مناطق کردنشین ایران» به این نتیجه رسید که، قانون اساسی و سیاستمداران نسبت به هیچ کدام از اقوام نگاه تبعیض آمیز ندارند اما رفتارهای تبعیض آمیز دوران پهلوی، جنگ تحمیلی، اندیشه های رادیکال کمونیستی باعث گردید تا استان های کردنشین با محرومیت روبه رو شوند از سوی دیگر باید گفت که استان های کردنشین همانند خوزستان و بوشهر از معادن نفت و گاز برخوردار نیست و همانند استان های شمالی زمین های مناسب برای کشاورزی و باغداری ندارد. از طرفی برخلاف استان های شمالی و جنوبی بندر برای تجارت دریایی و همچنین ماهی گیری ندارد. استان های کردنشین با کشور عراق همسایه هستند که آن کشور با چالش های فراوان اقتصادی و امنیتی روبه رو است و عاملی برای ایجاد چالش در آن استان ها شده است.

مبانی نظری

واگرایی قومی، بسترها و سازوکارها

یکی از عوامل مؤثر در بقای ملی که در سازمان سیاسی فضا باید مورد توجه قرار گیرد مسئله واگرایی قومی است. واگرایی بر پایه هدف دارای سه گونه است. واگرایی نسبت به نظام سیاسی حاکم که اصلاح یا براندازی نظام سیاسی حاکم هدف اصلی آن به شمار می آید؛ این قسم در مراحل اولیه رنگ و بوی جدایی طلبی ندارد؛ که آن را می توان واگرایی سیاسی نامید. نوع دیگر واگرایی متوجه سرزمین است، بر این اساس گروه های قومی نسبت به سرزمین ملی احساس تعلق نداشته و سرنوشت خود را جدا از سرنوشت سرزمین ملی می دانند؛ این امر را می توان واگرایی سرزمینی دانست. نوع دیگر واگرایی نسبت به ملت صورت می گیرد و آن در صورتی است که گروه قومی میان خود و دیگر گروه های تشکیل دهنده کشور احساس تجانس نمی نمایند. این نوع واگرایی از نظر هدف میان واگرایی سیاسی و واگرایی سرزمینی شناور است، ولی اغلب به سوی واگرایی سرزمینی میل پیدا می کند (Abdi, 2018). مسئله دیگر که به نوعی مکمل واگرایی است موضوع انضمام گری است. جیمز مایال می گوید: اصطلاح انضمام طلبی^۱ در معنای سیاسی مدرن به معنی هر گونه ادعای سرزمین از سوی یک دولت ملی حاکم نسبت به زمین های موجود در دولت دیگر است. این ادعا نوعاً با مباحث تاریخی و یا قومی حمایت می شوند؛ یعنی دولت طرفدار بازپس گیری تأکید می ورزد که بخشی از سرزمینش ناعادلانه از او گرفته شده، یا بخشی از ملت به ناحق از اجتماع ملی ارگانیک جدا شده است (هاچینسون و اسمیت، ۱۳۸۶: ۳۹۲-۳). همچنین نظریاتی که به تبیین عوامل جامعه شناختی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و حتی روانشناختی واگرایی قومی می پردازد موضوع بحث هستند که تبیین کننده ی سازوکار پیدایش و تداوم آرمان های سیاسی واگرایانه در میان اقوام ساکن در یک کشور هستند، ولی برای آن که این آرمان جامه عمل بپوشد باید بستر و زمینه عمل این مکانیسم ها فراهم شود. از جمله این شرایط می توان محیط ناشی از جهانی شدن (حرکت آزاد و سریع اطلاعات از طریق ماهواره و اینترنت و...؛ نهادهای بین المللی و...) و محیط ژئوپلیتیک (پراکنش جغرافیایی اقوام، وزن ژئوپلیتیکی اقوام، دخالت های خارجی، کاهش وزن ژئوپلیتیکی حکومت مرکزی) و زمینه های هویتی و سیاسی اشاره کرد. ارتباط و پیوند میان این عناصر را در چارچوب شکل زیر نشان داده شده است.

^۱ Irredentism

شکل ۱. مدل تبیین واگرایی قومی در جغرافیای سیاسی
منبع: (Abdi, 2018)

آنچه که از این مدل در امر سازمان سیاسی فضا می‌توان دریافت این است که:

- ❖ ژئوپلیتیک اقوام در گزینش الگوی سازمان سیاسی فضا نقش کلیدی دارد؛
- ❖ علت وجودی کشورها امری مهم در الگوی سازمان سیاسی فضا قرار می‌باشد؛
- ❖ بود یا نبود واگرایی قومی در تعیین الگوی سازمان سیاسی فضا نقش برجسته‌ای بازی می‌کند؛
- ❖ الگوی سازمان سیاسی فضا با سیاست قومی کشورها ارتباط تنگاتنگی دارد.

همچنان که در این شکل دیده می‌شود برای سازمان سیاسی فضا به عنوان برنامه‌ای راهبردی باید مجموعه‌ای از شرایط داخلی و خارجی از نگاه مباحث مهم واگرایی، الحاق‌گرایی و شرایط بومی هر کشور برای ایجاد همگرایی ملی مورد توجه قرار گیرد. در این میان علت وجودی و میزان ترکیب ملی آن اهمیت فراوانی دارد از سوی دیگر نوع ایدئولوژی حاکم بر کشور و سیاست‌گذاری در امور هویتی و ملی باید مورد توجه جدی قرار گیرد. افزون بر این موارد که در بعد داخلی باید مورد توجه باشد در بعد محیط بیرونی (نزدیک و دور) نوع پراکنش قومی و حمایت کشورهای دیگر در چارچوب نیروهای الحاق‌گرا از جریان‌های واگرایی قومی یک کشور در نواحی پیرامونی اهمیت بالایی در اتخاذ الگوی سازمان سیاسی کشور برخوردار است. همچنین اهمیت ژئوپلیتیک کشور در جذب قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و ترغیب آن‌ها به حمایت از جریان‌های واگرا در جهت امتیازگیری و حتی تنبیه کشور رقیب و میزبان گروه‌های قومی باید مورد توجه مدیران و سیاستمداران کشور در این زمینه قرار بگیرد (Abdi, 2018).

روش تحقیق

پژوهش حاضر از سری تحقیقات کاربردی و الگوی حاکم بر آن توصیفی-تحلیلی، اکتشافی است. در این پژوهش سعی بر این است تا علاوه بر تصویرسازی آنچه که هست به تشریح و تبیین دلایل چگونگی بودن و چرایی مسأله و ابعاد آن پرداخته شود. روش گردآوری اطلاعات بررسی و مطالعه کتابخانه‌ای شامل مطالعه و فیش‌برداری از کتب، مقالات و پایان‌نامه‌ها و جستجو در سایت‌های معتبر علمی بوده است. همچنین روش تجزیه و تحلیل اطلاعات به صورت تجزیه و تحلیل کیفی می‌باشد.

محدوده مورد مطالعه

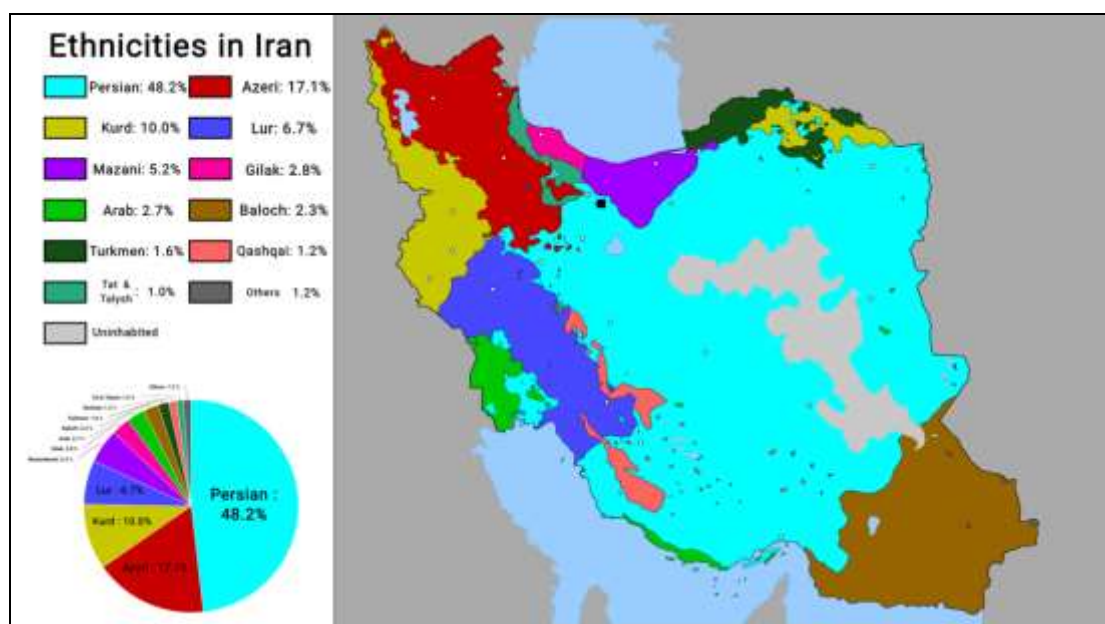
ایران و ماهیت تنوع

کشور ایران با قرار گرفتن در جنوب غربی آسیا، دارای یک موقعیت ممتاز ژئواستراتژیک برای تامین انرژی دیگر کشورها و ارتباطات جهانی، به طور شاخصی در کانون توجه جهانی قرار گرفته است. به دلیل برخورداری از پتانسیل‌هایی از قبیل موقعیت ممتاز ژئوپلیتیک، منابع فراوان گاز و نزدیکی جغرافیایی به دریاهای آزاد و تنگه استراتژیک هرمز، دارای یک جایگاه انحصاری در تامین نفت و گاز جهان است (زینتی و همکاران، ۱۳۹۸، ۶۱۵). این موقعیت ژئوپلیتیک در سده اخیر در ابعاد مختلف بر سیاست داخلی و خارجی ایران اثر گذار بوده است. در بسیاری از برش‌های سیاسی تاریخ معاصر ایران این امر در فعال نمودن مسائل قومی در ایران تاثیر گذار بوده است. این امر از راه سیاسی نمودن تفاوت‌های زبانی و مذهبی در ایران طی سده اخیر صورت گرفته است. این در حالی است که تفاوت‌های موجود در ایران از آنچه که در کشورهای همسایه وجود دارد متفاوت است. چرا که در ایران، این تفاوت‌ها در بستر تاریخی مشترکی ریشه دارند که به همگرایی بیشتر اقوام انجامیده است. از منظر تاریخی، مفهوم هویت مشترک ایرانی سابقه‌ای دیرینه دارد. از نگاه تاریخی داریوش در کتیبه بیستون واژه آریایی را که تا آن هنگام به صورت نامی مشترک میان مردم و قبایل ایرانی یکجانشین درآمده بود، برای نامیدن همه اقوام ایرانی و زبان ایشان به کار برد. براساس این تغییر، لفظ آریایی، که پیش از آن عنوانی مبهم و فراگیر بود و به اقوامی از هم گسیخته و پراکنده با خصوصیات مشترک ظاهری یا زبانی اطلاق می‌شد، به صورت واژه‌ای برای نامیدن مردمی دارای قدرت سیاسی در قلمرو امپراتوری به کار رفت. این مفهومی بود که نژاد و زبان و چیرگی سیاسی را همزمان در بر می‌گرفت (وکیلی، ۱۳۹۰: ۳۵۰). از نظر انسانی ایرانیان به چند گروه زبانی و مذهبی تقسیم می‌شوند. گروه‌های زبانی مانند کردها، آذری‌ها، گیلک‌ها، مازنی‌ها، تات و تالش، عرب‌ها، ترکمن‌ها، بلوچ‌ها و... در مناطق مختلف ایران ساکن هستند. یکی از مهم‌ترین مسائل در مورد اقوام ایرانی که تقریباً بیشترشان در حاشیه کشور پراکنده‌اند این است که این اقلیت‌ها در مرزهای سیاسی ایران گسترش جغرافیایی دارند و دارای عقبه‌ی سرزمینی در آن سوی مرز می‌باشند. از نظر الگوی استقرار، بلوچ‌های ایران با بلوچ‌های پاکستان پیوستگی فضایی دارند. ترکمن‌ها در شمال شرق با ترکمنستان پیوند جغرافیایی دارند و ناحیه آذری‌نشین در شمال غرب ایران با آذربایجان و ترکیه پیوند جغرافیایی دارد. نواحی کردنشین با نواحی کردنشین عراق و ترکیه پیوند دارد و عرب‌ها در جنوب غربی نیز با منطقه وسیع عربی حاشیه خلیج فارس پیوند جغرافیایی دارند. این پیوند هم به لحاظ زبانی و هم به لحاظ مذهبی نیز وجود دارد (حافظ نیا، ۱۳۸۸: ۱۵۱). یکی از این نواحی کردستان می‌باشد.

کردستان ایران بخش شرقی کردستان است و ۷۴۲۶۸ کیلومتر مربع (فقط سه استان کردستان، کرمانشاه و ایلام بدون محاسبه مناطق کردنشین آذربایجان غربی) وسعت دارد. جمعیت این سه استان در سرشماری ۱۳۹۵ روی هم ۴/۱۳۵/۶۰۳ نفر بوده است که بر اساس نقشه پراکنش مردم کُرد در ایران بر اساس استان‌ها در حدود ۳/۸۵۰/۰۰۰ نفر از آن‌ها کُرد می‌باشند. استان آذربایجان غربی با حدود ۷۰۰ هزار نفر کُرد (۶۰ درصد جمعیت استان)، استان خراسان شمالی با حدود ۴۰۰ هزار نفر کُرد (۵۰ درصد جمعیت استان)، استان خراسان رضوی با حدود ۳۰۰ هزار نفر کُرد (۵ درصد جمعیت استان)، استان تهران با حدود ۲۵۰ هزار کُرد (۲ درصد جمعیت استان)، استان البرز با حدود ۲۰۰ هزار نفر کُرد (۱۰ درصد جمعیت استان) و سایر مناطق کشور با حدود ۳۰۰ هزار نفر، مهم‌ترین مناطق با جمعیت قابل توجه کُرد در ایران هستند و بنابراین کل جمعیت کُرد های ایران روی هم در حدود ۷۲۰۰۰۰۰ نفر (در حدود ۷/۷۵ درصد جمعیت ایران در سال ۱۳۹۵) می‌باشد (مرکز آمار ایران، سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۵). کُرد ها در اصل یکی از اقوام اصیل ایرانی هستند که بخش‌هایی از آن در دوران حکومت صفویان به علت وقوع جنگی میان شاه اسماعیل صفوی و سلیم یکم پادشاه امپراتوری عثمانی در سال (۱۵۱۴) میلادی به نام جنگ چالدران، ضمیمه خاک امپراتوری عثمانی گردید. این بخش‌ها امروزه شامل: کردستان ترکیه، عراق، سوریه می‌باشد، کُرد های هر چهار کشور همیشه دغدغه ملی‌گرایی و استقلال طلبی را داشته‌اند، هر چند که همیشه کُرد ها نسبت به سرزمین مادریشان ایران احساسی میهن پرستانه داشته‌اند (نیکفر و همکاران، ۱۳۹۷: ۷۷). ایلات کُرد، بارها، به عنوان نیرویی کارآمد به کمک دولت صفوی شتافتند. این قوم، چه در نواحی غربی و شرقی و چه در سرکوب شورش‌های داخلی بر ضد حکومت صفوی اقدامات بسیاری را از خود به نمایش گذاشتند؛ هر چند در هر دوره از حکومت صفویان شرایط خاص خود را داشتند. نمونه این اتفاقات در زمان شاه عباس بود که کُرد ها در مرزهای عثمانی به عنوان مدافعانی لایق عمل کردند و در این مناطق رشادت‌های زیادی را از خود به یادگار نهادند. اگرچه، همانطور که بیان شد، گاهی نیز به عنوان متحد عثمانی‌ها و علیه صفویان می‌جنگیدند (قریشی کرین و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۲۲). به عقیده والتر پوش^۱ کُرد ها در ایران در جامعه ایرانی ادغام شده‌اند. هیچ خصومت آشکار یا سیاست انکاری علیه آن‌ها وجود ندارد. با این حال، محدودیت‌هایی وجود دارد. در حالی که نگرش‌های مثبت و بی‌طرف در میان مردم غالب است و مقامات برای تبلیغ یک تصویر هماهنگ و چند قومیتی از ایران تلاش می‌کنند، برخی از تبعیض‌های مستقیم و غیر مستقیم را نمی‌توان انکار کرد. به عنوان مثال برخی تبعیض‌ها در مورد دسترسی کُرد ها به مقامات دولتی در دولت مرکزی و توانایی آن‌ها در کمک به توسعه اقتصادی استان‌های خودشان وجود دارد. توسعه نیافتگی اقتصادی در بسیاری از موارد تاثیر به‌سزایی در نوع نگرش استان‌های سنی‌نشین از جمله در کردستان و سیستان و بلوچستان دارد (posch, 2015: 5). به عنوان مثال بر اساس گزارش سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کرمانشاه در روز یکشنبه مورخ ۱۳۹۶/۸/۲۱ ساعت ۲۱:۴۸ زمین لرزه‌ای به بزرگی ۷/۳ ریشتر با مرکزیت ازگله در شهرستان ثلاث باباجانی استان کرمانشاه در نزدیکی مرز ایران و عراق رخ داد. کانون اصلی این زمین لرزه در حد فاصل بخش ازگله در شهرستان ثلاث باباجانی تا بخش‌هایی از شهرستان سرپل ذهاب در استان کرمانشاه قرار داشت. این زمین لرزه به مدت ۳۰ ثانیه ادامه یافت و بر ۱۰ شهرستان، ۲۴ بخش و ۶۲ دهستان، ۱۹۳۰ روستا تأثیر گذاشت. حدود ۷۰ درصد روستا‌های شهرستان سرپل ذهاب و ۸۰ روستای مرزی در استان کرمانشاه به سبب آن تخریب شدند. تعداد جانباختگان زلزله ۶۲۶ نفر و مصدومان و مجروحان آن ۷۸۱۷ نفر اعلام شد که بیشترین آنان مربوط به شهرهای سرپل

^۱posch

ذهاب، کرند غرب، قصر شیرین و ثلاث باباجانی بودند (همان، ۱۳۹۷: ۴۵). به گفته دبیر کل جمعیت هلال احمر کرمانشاه، جمعیت هلال احمر را اولین دستگاه امدادی حاضر در بحران هایی چون زلزله کرمانشاه دانست و خاطر نشان کرد: همدلی و همراهی مردم ایران در زلزله کرمانشاه بی نظیر بود به طوری که می توان گفت مردم در جمع آوری کمک های مردمی از جمعیت هلال احمر و سایر دستگاه ها جلوتر بودند (Alalam, 2018). همدلی و همراهی مردم ایران و مردم کرد با هم نشان دهنده این است که کرد ها خود را از جامعه ایران مجزا نمی دانند و در همه مسائل کشور متحد و همدل هستند.

شکل ۲. پراکندگی کردها در ایران -

منبع: (Detailed Iran Ethnic Map Azeri, Lur ..., 2024)

ترکیه

کشور ترکیه سرزمینی است در غرب آسیا و جنوب شرق اروپا که از سه طرف توسط دریا احاطه شده و از نظر وسعت با حدود ۷۸۰۰۰۰ کیلومتر مربع وسعت، یک کشور نسبتاً بزرگ شناخته شده و چهل و سومین کشور بزرگ جهان محسوب می گردد. این کشور ۲۶۲۷ کیلومتر مرز خشکی و ۷۰۰۴ کیلومتر مرز آبی با دریا های اطراف خود دارد (جهانشاهی، ۱۴۰۳). کشور ترکیه دارای ۸۱ استان است که از مهمترین شهر های آن می توان به آنکارا (پایتخت) استانبول، ازمیر، آدنا، بورسا، ارزروم، قونیه، آنتالیا، اورفا، وان، آغری، ادیرنه و قیصری اشاره نمود (نودهی، ۱۳۹۴: ۱۳۷-۱۵۶). جمعیت ترکیه در سال ۲۰۲۴، (۸۷/۵۱۲/۰۲۵) نفر است. بنابر آخرین آمار موجود در ترکیه حدود ۹۹/۸ درصد جمعیت این کشور را مسلمانان و ۰/۲ درصد را مسیحیان و کلیمیان و پیروان دیگر ادیان تشکیل می دهند. زبان رسمی ترکیه، ترکی (استانبولی) است که در گذشته با خط عربی (عثمانی) نوشته می شد و از زمان تشکیل جمهوری ترکیه توسط آتاترک در سال ۱۹۲۳ با خط لاتین نوشته می شود (اخباری، ۲۰۲۴). در ترکیه حدود ۷۰٪ - ۷۵٪ درصد مردم ترک، ۱۸٪ درصد کرد و ۷٪ - ۱۲٪ را سایر قومیت ها تشکیل می دهند. در کنار زبان ترکی، زبان های زازاها، ترکی آذربایجانی و کردی نیز در بین مردم ترکیه استفاده می شود. در این میان گروه های قومی کوچکتری همچون ارمنی ها، عرب ها، چرکس ها و لازها با زبان و فرهنگ به خصوص خود در کشور ترکیه زندگی می کنند. کرد های ترکیه بیش تر در جنوب

شرقی و شرق کشور زندگی می‌کنند. محل زندگی گروه‌های قومی کوچک‌تر در ترکیه عبارت‌اند از: آذربایجانی‌ها (شمال شرق)، لازها (شمال)، عرب‌ها (جنوب) و ارمنی‌ها (استانبول) است (https://ixport.ir/analysis-of-turkey- /culture-and-society). سامی شورش نیز با استناد به برخی منابع، تعداد کرد‌ها در ترکیه را ۱۸ الی ۲۰ میلیون نفر قلمداد می‌کند و می‌گوید، حکومت ترکیه هیچ آمار رسمی در این مورد به دست نمی‌دهد، علت هم آن است در سال ۱۹۶۵ در فرایند (پرسشنامه‌ها) آمارگیری مشخص نمودن ملیت و آیین برای شهروندان ممنوع اعلام گردیده بود و همه شهروندان، با ریشه ترک ثبت می‌شدند (شورش، ۲۰۰۷: ۲۶). دکتر مجید جعفر هم معتقد است که بیست سال پیش‌تر، از (۱۹۶۵-۱۹۷۰) رشد جمعیت کردستان بالغ بر ۳ درصد بوده است، اما در سال‌های ۱۹۶۵-۱۹۷۰ این میزان به ۱/۵ درصد کاهش یافته است که علت اصلی آن تبعید اجباری از مناطق شرق به غرب بوده است (مارف، ۲۰۰۶: ۷۰). در حالی که سیاست خارجی آنکارا در رابطه با منطقه خاورمیانه و به خصوص همسایگان آن، متأثر از مسئله کردی در این کشور و رفع تهدیدات امنیتی برخاسته از آن است (خیری و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۰). اما پیروزی حزب اسلام‌گرای عدالت و توسعه به رهبری رجب طیب اردوغان در انتخابات پارلمانی نوامبر ۲۰۰۲، روابط دولت مرکزی با کرد‌ها را وارد مرحله نوینی کرد که در آن رهبران دولت ترکیه سیاست آشتی ملل را در پیش گرفتند که رسیدگی نسبی به مسئله کرد‌ها بیش از سی دهه جنگ و خونریزی و توجه به مطالبات آن‌ها از بارزترین مصادیق سیاست آشتی ملی بود (فرحمند و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۰). پیروزی حزب عدالت و توسعه را باید تحول جدیدی در سیاست داخلی ترکیه بدانیم زیرا این حزب با زبان نرم سیاسی و تأکید بر حقوق فرهنگی کرد‌ها و انعطاف با پ.ک.ک فعالیت‌های نسبتاً اصلاحی را آغاز نمود. در طی این اصلاحات؛ اردوغان برای از میان برداشتن شکاف‌های اقتصادی و توسعه ناموزون ترکیه در میان بخش‌های غربی و شرقی، نخست امکانات رفاهی و آموزشی لازم را برای مناطق کردنشین فراهم کرد. دومین اقدام او، ایجاد تغییراتی در سطوح سیاسی بود. پیرو این مسأله، گفتمان‌های تبعیض‌آمیزی که تهدیدی بر امنیت داخلی ترکیه محسوب می‌شد، محل بازبینی قرار گرفته شد و مواردی چون سیاست همگون‌سازی اجباری و نادیده گرفتن هویت کردی مورد تجدید نظر قرار گرفت. گام بعدی اردوغان، چهارچوب فرهنگی را مورد توجه قرار می‌داد. اردوغان برای رسیدن به چنین هدفی، سیاست جایگزین کردن مفهوم "شهروندی" به جای «هویت ترکی» را به کار بست و شعار آتاتورک با عنوان «چه خوشبخت است آن کس که گوید من ترک هستم» را از میادین اصلی شهرهای کردنشین برچید تا نشان دهد که به دنبال خلع سلاح حزب کارگران ترکیه موسوم به «پ.ک.ک» و ادامه همراهی مردم این نواحی با حزب عدالت است (فرحمند و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۱). رویکرد امنیتی یا سیاست سرکوب، وجه دیگری از رفتار سیاسی و نظامی حزب عدالت به رهبری اردوغان در برابر کرد‌های این کشور است؛ مؤلفه‌ای که به نوبه خود توانست بسیاری از برنامه‌های دیپلماتیک حزب را در قبال حل مسأله کرد‌ها زیر سؤال ببرد. این رویکرد عمدتاً به نگرانی شدید از تهدیدات داخلی نسبت به امنیت حکومت باز می‌گردد. این نگرانی در حوادث سال ۲۰۰۷ ریشه دارد. پس از حملات گسترده «پ.ک.ک» در سال ۲۰۰۷ دولت اردوغان قانونی را تصویب نمود که به موجب آن نیروهای مسلح ترکیه را قادر به انجام عملیات مسلحانه در شمال عراق علیه کرد‌های مسلح حاضر در گروه «پ.ک.ک» به منظور جلوگیری از اقدامات تروریستی آنان می‌کرد. براساس این مصوبه، پلیس ترکیه اجازه استفاده از سلاح‌های گرم در مقابله با تظاهرات و تجمعات را به دست آورد و اختیارات بسیار گسترده‌ای به فرمانداری‌ها و مراکز پلیس به منظور سرکوب همه تجمعات داده شد. آشکار است که تصویب چنین سیاستی در درجه اول، مناطق کردنشین ترکیه را به واکنش و بیزاری در برابر سیاست‌های سرکوب

دولت اردوغان می کشاند؛ به طوری که طی این سال ها بیشترین گزارش ها از تظاهرات و تجمعات علیه اردوغان و سیاست های حزبش از این نواحی بوده است (فرحمند و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۱).

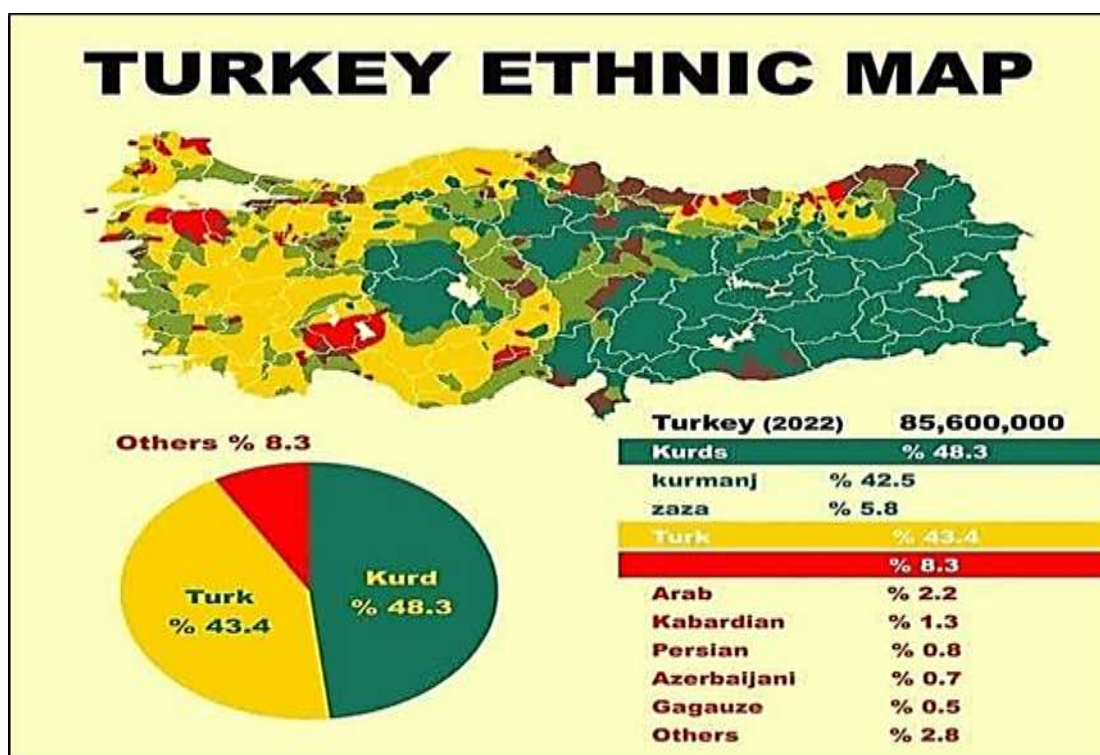
بازداشت رهبران و شهرداران و اعضای حزب دموکراتیک خلق ها نقطه اوج اقدامات دولت ترکیه پس از کودتای شکست خورده این کشور است. این رخداد ها را از جهاتی می توان نقطه عطفی استراتژیک در تکامل ضد کودتای اردوغان نیز توصیف کرد. دلیل این امر محاسبات سیاسی اردوغان به دنبال شکست حزبش، « حزب عدالت و توسعه » (آ. ک. پ) در تداوم اکثریت پارلمانی اش در دور اول انتخابات پارلمانی در ۲۰۱۵ است. ابعاد آن شکست تقریباً مساوی با ابعاد پیروزی «حزب دموکراتیک خلق ها» (ه. د. پ) بود و خشونت های متعاقب سیاسی نیز تقریباً تماماً (ه. د. پ) را آماج خود قرار داد. از سرگیری جنگ با « حزب کارگران کردستان » (پ. ک. ک) بهانه اولیه برای زمینه سازی های لازم برای سرکوب (ه. د. پ) را برای (آ. ک. پ) فراهم کرد که مهمترین آن طرح لغو مصونیت پارلمانی نمایندگان مجلس بود (BBC, 2016). دادگاهی در ترکیه، صلاح الدین دمیرتاش، رهبر سابق حزب « دموکراتیک خلق ها » را به دلیل تحریک به شورش در سال ۲۰۱۴، به بیش از ۴۰ سال زندان محکوم کرد. آقای دمیرتاش که دو بار رقیب انتخاباتی رجب طیب اردوغان، رئیس جمهور ترکیه بود، از سال ۲۰۱۶ در زندان به سر می برد. او با ده ها اتهام روبه رو بود، از جمله همدستی در تظاهراتی که با حمله داعش به شهر مرزی کوبانی در کردستان سوریه آغاز شد. آقای دمیرتاش در سال های ۲۰۱۴ و ۲۰۱۸ از طرف حزب « دموکراتیک خلق ها » نامزد ریاست جمهوری شده بود. حزب دموکراتیک خلق ها (ه. د. پ)، که پایگاهی قوی در میان رای دهندگان کرد ترکیه دارد، موفق شده بود گروه هایی فراتر از کرد ها را هم جلب کند (BBC, 2024).

ارتش ترکیه در ۱۷ آوریل ۲۰۲۲ عملیات « چنگال - قفل » را علیه مواضع حزب کارگران کردستان (پ. ک. ک) در مناطق متینا، زاب، افشین و باسیان در شمال عراق آغاز کرد. جنگنده های ترکیه منطقه کوهستانی متینا واقع در شهرستان العمادیه استان دهوک را بمباران کردند. ترکیه مدت هاست به بهانه مقابله با عناصر گروه مسلح موسوم به کارگران کردستان ترکیه (پ. ک. ک) که در فهرست تروریستی کشور های ترکیه، آمریکا و اتحادیه اروپا قرار دارند، تمامیت ارضی عراق را نقض می کند. بغداد بارها حملات ترکیه به شمال عراق را مصداق اشغالگری خوانده و بسیاری از مناطق شمال سوریه و عراق به دنبال حملات پیاپی ارتش ترکیه خالی از سکنه شده است (donya-e-egtesad, 1403).

مثال دیگر، بر اساس آمار های رسمی، دو زمین لرزه در ۶ فوریه ۲۰۲۳، ۱۱ استان در جنوب ترکیه را لرزاند و بیش از ۵۰۰۰۰ نفر را کشت و هزاران ساختمان را ویران کرد. مالتیا، قهرمان مراس و آدیامان (به کردی سمسور) از جمله استان هایی بودند که بیشترین آسیب را از این زمین لرزه ها دیدند که در گزارش TURK منعکس شد. جمعیت مالتیا از ۸۱۲۵۸۰ نفر در سال ۲۰۲۲ به ۷۴۲۷۲۵ نفر در سال ۲۰۲۳، جمعیت قهرمان مراس از ۱۱۷۷۴۳۶ نفر به ۱۱۱۶۶۱۸ نفر و جمعیت سمسور از ۶۳۵۱۶۹ نفر به ۶۰۴۹۷ نفر کاهش یافته است. دولت ترکیه به دلیل واکنش آهسته به زلزله، عمدتاً به دلیل عدم انجام اقدامات پیشگیرانه کافی پس از زمین لرزه های الازیغ (خارپت به زبان کردی) و ازمیر در سال ۲۰۲۰ که منجر به کشته شدن بیش از ۱۶۰ نفر شد، به شدت مورد انتقاد مخالفان قرار گرفت. حزب کارگران کردستان (پ. ک. ک) در پی وقوع این زمین لرزه آتش بس را اعلام کرد (Rudaw, 2024). بر اساس اعلام رسانه های ترکیه، در جریان این پویش مردمی، بیش از ۱۱۵ میلیارد و ۱۴۶ میلیون لیره ترک معادل ۶ میلیارد و ۱۰۰ میلیون دلار برای کمک به زلزله زدگان ۱۱ استان ترکیه جمع آوری شد و روند اهدای این کمک های نقدی همچنان ادامه دارد. به گزارش وبسایت

خبرتورک، شهروندان ترکیه نیز در جریان این پویش با ارسال یک پیامک با عبارت، یکدل (TEKYUREK) و با اهدای ۵۰ لیره معادل ۲,۵ یورو به سازمان هلال احمر و آفاد مشارکت و بیش از ۹ میلیون پیامک اهدای کمک مردمی ارسال کردند. علاوه بر کمک های نقدی کلان جمع آوری شده، این پویش با استقبال گسترده مردم ترکیه مواجه شده و چهره های مشهور هنری، تجار، موسسات اقتصادی، بانک های خصوصی و شرکت های بزرگ صنعتی و تولیدی سیل کمک ها را که به صورت مستمر از طرف مجریان برنامه اعلام شد، به زلزله زدگان این کشور اهدا کردند. این کمک ها جدا از کمک، موردی دیگر است که توسط افراد سرشناس ترکیه مانند هالوک لونت به عنوان چهره هنری جمع آوری شده است؛ او به تنهایی بیش از ۵۰ میلیون دلار کمک نقدی مستقیم و بیش از ۱۵۰ میلیون دلار کمک وعده داده شده جمع آوری کرده است. رسانه های ترکیه اعلام کردند که همه کمک های نقدی جمع آوری شده تحویل سازمان هلال احمر و مرکز مدیریت بحران و حوادث اضطراری ترکیه (آفاد) می شده و تنها در امور مربوط به مدیریت و رفع عوارض زلزله هزینه خواهد شد (IRNA, 2023).

اصول سیاست خارجی ترکیه پس از شروع قرن بیست و یکم، این کشور را از حالت انزوا خارج کرده است و در کنار اتخاذ سیاستی فعال خواهان تبدیل شدن به قدرت منطقه ای و جهانی است. این کشور خود را در شاهراه جهانی شرق و غرب می بیند و به دنبال احیای امپراطوری شکست خورده خود است (جوفار و همکاران، ۱۴۰۲).

شکل ۳. مناطق کرد نشین در ترکیه
منبع: (Turkey Ethnic Map, n.d)

بحث و یافته‌ها

کنش سیاسی کردها در ایران

در ایران، گرایش‌های سیاسی کرد‌ها به شکل مدرن آن در اواسط قرن بیستم میلادی ظهور پیدا کرد. قبل از آن قیام‌های ایلات کرد علیه دولت مرکزی ماهیت سیاسی نداشت و بیشتر، شورش‌های قبیله‌ای بود. حرکت‌های سیاسی کرد‌ها در ایران را می‌توان در سه دوره تاریخی مطالعه کرد: ۱- دوره‌ی رضا شاه (۱۳۰۰ تا ۱۳۲۰ش)، ۲- دوره‌ی محمدرضا شاه پهلوی (۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ش) و ۳- دوره‌ی جمهوری اسلامی. قیام اسماعیل آقا شکاک (سیمکو) در دهه ۱۹۲۰م، تأسیس دولت خودمختار کرد در مهاباد (۱۳۲۴ تا ۱۳۲۵ش) و تحولات سیاسی از سال ۱۳۵۸ به بعد مهم‌ترین رویداد‌های سیاسی مناطق کردنشین ایران در ادوار مزبور محسوب می‌شوند. پیروزی نظامی رضاشاه بر سمکو و دیگر سران قبیله‌ای و رهبران عشیره‌ای در همه ایران، مقدمه دوره‌ای جدید و عصر نوینی در این زمینه بود. در این دوره مسئله کرد مانند دیگر مسائل کشور تحت تأثیر سیاست مدرن‌سازی قرار گرفت. هرچند که استفاده و کاربرد عمومی از عنوان و کلمه «کرد» چنانکه در ترکیه ممنوع شد، در ایران هرگز آن چنان تعبیر و ممنوع نشد. بعد از سال‌های سلطنت رضاشاه پهلوی، به دلیل اعمال سیاست‌های مدرن و ملی‌سازی ایران، با توسل به برنامه‌هایی که شکل دهنده گفتمان پهلوی اول بود، شرایطی در ایران حاکم گردید که همزمان با تضعیف حکومت مرکزی در شهریور ۱۳۲۰ شاهد سربرآوردن نیرو‌هایی سیاسی در نواحی قومیتی بودیم که کردستان یکی از آن مناطق بود (محمدیانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۲۱).

تلاش شاه برای آرام ساختن کردستان، علاوه بر اعتماد و اتکاء به نیرو‌های نظامی به وسیله به همکاری پذیرفتن رهبران عشیره‌ای در سیستم پادشاهی و سلطنتی از طریق سیاست پاداش‌های مالی و سیاسی، جلو رفت. مثلاً شاه صاحبان سنتی قدرت را در عشیره جاف‌ها شناسایی و مشخص کرد و به آن‌ها مناصب و مقامات بلند پایه‌ای را در حکومت محلی و مرکزی در تهران پیشنهاد داد. هرچند پاداش سیاست تهدید و تشویق شاه نصیب بعضی از کرد‌ها می‌شده اما زندگی اکثریت کرد‌ها در طول حکمرانی و سلطنت شاه همچنان بدون تغییر باقی ماند و با وجود برخی محدودیت‌ها امکان و اجازه‌ی محدود به برنامه‌های کردی در رادیو و تلویزیون داده شد، اما مطابق قانون تعیین شده بود که تدریس در مقطع ابتدایی کاملاً به زبان فارسی باشد (انتصاری، ۱۳۸۵: ۶۳). احسان هوشمند در یکی از مصاحبه‌هایش بیان کرده که در سال ۱۳۱۵ با توجه به روابط قاضی محمد با دولت و حکومت و نیز احترام وی در شهر مهاباد، به ریاست اداره معارف برگزیده می‌شود. در این دوران روابط قاضی‌ها و حکومت رضاشاه چنان مستحکم بود که اقدامات مخالفان قاضی محمد در مهاباد برای بدگمان کردن حکومت نسبت به قاضی محمد حتی به اتهام تبلیغ وهابیت به جایی نرسید. اما در پی اتفاقات بعد از جنگ جهانی دوم روز دهم فروردین ۱۳۲۶، رزم‌آرا حکم محکومیت آنان را به مرحله اجرا گذاشت. در سال ۱۳۵۷ صالح نیکبخت نیز فروپاشی دولت قاضی محمد را به عوامل داخلی در مهاباد ارجاع می‌دهد و می‌گوید دولت خودمختار کرد با مقاومت ارتجاع داخلی روبه‌رو شد و عدم همکاری اکثریت عشایر با حکومت خودمختار، نفوذ فئودال‌ها در رهبری و همچنین عنایت نکردن به مسئله اصلاح ارضی و نکشیدن دهقان به داخل جنبش موجب شکست حکومت خودمختار قاضی محمد شد (هوشمند، چشم‌انداز، ۱۳۸۴).

ناصر فرید در یکی از مصاحبه‌هایش بیان می‌کند که در طول این سال‌ها متأسفانه برخورد با اقوام کردستان ایران به صورت یک قوم ایرانی، که حق دارند با شرکت در تمام مسائل مرتبط با توسعه و بهبودی از تمام امکانات به گونه‌ای

عدالت جویانه بهره مند شوند، نبوده است. در زمان محمد رضا شاه هم حاکمیت باز عنایتی به مسئله کرد مطابق دیگر استان ها نداشت و در جای دیگر بیان می کند که من فراموش نمی کنم، آقای قاسملو وقتی خصوصی با قاضی نزد من آمد با رنگی برافروخته و چشمی نسبتاً اشک آلود گفتند: قوم کرد، ایرانی است، ما ایرانی هستیم، کاری کنید ایرانی بودن ما را قبول داشته باشد. ما آن را دوباره یعنی کرد عراقی و ترکیه را هم نجات بدهیم. همگی به نام استان بزرگ و قوم بزرگ ایرانی متعلق به ایران باشیم و این مسئله یقینی است. چرا نسبت به ما شک دارید؟ (فرید، چشم انداز ایران، ۱۳۸۴).

ناصر علیار در یکی از مصاحبه هایش گفته: درباره عدم مقاومت جمهوری مهاباد نیز همه را نباید به حساب خیانت همکاران قاضی محمد و عدم پایگاه مردمی جمهوری مهاباد و نارضایتی بعضی افراد از عشایر و روحانی از قاضی محمد گذاشت، بلکه اراده رهبران جمهوری نیز در تسلیم خود و ترک مقاومت و بی ثمر دانستن مبارزه بی تاثیر نیست و عدم ترک رابطه برادر قاضی محمد با حکومت مرکزی و وعده های قوام السلطنه حکایت از آن دارد (علیار خادم العلماء، چشم انداز، ۱۳۸۴). پس از پیروزی حکومت اسلامی در ایران دو حکومت عراق و ایران سعی کردند از کرد ها بر ضد کرد ها بهره بگیرند و ایرانی ها توانستند با همکاری بارزانی ها به پاکسازی منطقه کردستان از حزب دمکرات و سایر اپوزیسیون ها پرداخته و آن ها را از ایران بیرون کنند. بعد ها به پیشنهاد حزب PDK نشستنی در وین بین رهبران حزب دمکرات از جمله عبدالرحمن قاسملو و دولت ایران برگزار شد که منجر به قتل دکتر قاسملو گردید. کرد ها در ایران هنوز به عنوان شهروند درجه ۲ محسوب می شوند و دولت همیشه، نگاهی همراه با شک و تردید به آن ها دارد. (Dahelman, 2002, 285). البته در چند سال اخیر توجه به کرد ها در ایران بیشتر شده است. مثلاً انتخاب استاندار سنی و کرد و معاون وزیر کرد و سنی در سال ۱۴۰۳ هجری شمسی، یکی از تحولات سیاسی است که نشان دهنده افزایش مشارکت کرد ها در سطوح میانی مدیریت کشور می باشد و در کاهش احساس محرومیت کرد ها و در افزایش همگرایی آن ها در ایران می تواند نقش داشته باشد.

جدول ۲. کنش سیاسی کرد ها در ایران در دوره معاصر -

دوره زمانی	رهبری سیاسی	عامل تنش	شدت تنش	نتیجه
۱۳۰۰ تا ۱۳۲۰ ش، دوره‌ی حکومت رضا شاه	اسماعیل آقا سیمکو	خلاً قدرت سیاسی و نظامی توسعه متصرفات و حکمرانی بر کردها (از جانب سیمکو).	درگیری نظامی بین نیروهای سیمکو و قشون اعزامی از تبریز و تهران، مهاجرت اجباری ایلات کُرد، وادار ساختن ایلات برای به زمین گذاشتن سلاح به ویژه ایلات حامی سیمکو	این شورش ابتدا در برابر قوای نظامی تبریز و تهران پیروز شد و شکستی سنگین با تلفاتی بسیار بر آنها وارد ساخت. اما در نهایت از قوای نظامی تهران به فرماندهی رضا شاه شکست خورد سیمکو و سایر سران شورش نیز کشته شدند.

۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ ش دوران حکومت پهلوی	قاضی محمد (بحران مهاباد)	دوران گذار از حکومت قاجار به پهلوی و ضعف دولت مرکزی، بازگشت رؤسای عشایر کرد در تبعید، اشغال مناطق شمالی ایران توسط روس‌ها، شکل‌گیری سازمان سیاسی نیمه مخفی کومله	حمله نیروهای مسلح بارزانی در خدمت قاضی محمد به پادگان ارتش ایران در شهرهای مرزی ایران و عراق، درگیری‌های نظامی ارتش بارزانی با ارتش ایران.	شکست دولت خود مختار گُرد و سقوط آن در آذر ماه ۱۳۲۵. دادگاه نظامی قاضی محمد و برادر او را به خیانت و کشتار نیروهای مسلح ایران متهم کرد و در ۱۳۲۶ به دار آویختند. تا سال ۱۳۵۷ آرامش در کردستان برقرار بود و کنترل شدید ارتش و ساواک اقدام هر گونه عملیات مسلحانه را منتفی ساخته بود.
۱۳۵۷ (انقلاب اسلامی)	تجدید سازمان حزب دموکرات به رهبری عبدالرحمن قاسملو تشکیل حزب کومله که از سال ۱۳۶۰ به حزب کمونیست تغییر نام داد.	دو حزب کومله و دموکرات خواهان خود مختاری برای کرد ها بودند. حمله گروه های گُرد به پادگان های ارتش ایران حمله به پادگان های مهاباد	گروه های گُردی شورشی را در اسفند ماه سال ۱۳۵۷ به راه انداختند و درگیری های شدیدی بین سپاهیان و نیرو های گُرد در بسیاری از شهرهای کردنشین رخ داد.	شکست شورشیان از ارتش ایران شهرهای تحت کنترل گروه های گُرد به تصرف ارتش درآمد.
دوران بعد از انقلاب اسلامی	شکل‌گیری پژاک پیکیری خود مختاری گُردی به تبعیت از پ.ک.ک	درگیری‌های پراکنده مرزی در آذربایجان غربی	عدم اقبال فراگیر مردمی و گروه های گُردی از این جریان در نواحی کرد نشین	

منبع: (نگارندگان)

با توجه به مطالبی که به صورت کوتاه مورد اشاره قرار گرفت می‌توان کنش سیاسی کرد ها در ایران را در رابطه با دو عامل و در دو حالت تحلیل نمود. نخست از نگاه تاریخی و فرهنگی می‌توان موضوع را نگاه کرد: از این نگاه کرد ها در شکل دادن به تاریخ ایران از دوره های اسطوره ای تا تاریخ باستان و حتی معاصر یکی از معماران پیدایش و تداوم تاریخی و فرهنگی ایران بوده اند. بطوریکه اگر امروز تاریخ کرد را بنویسند همان تاریخ ایران هم می‌تواند باشد. چنین امری را در کتب تاریخ و جغرافیای اقلیم کردستان هم می‌توان دید (عبدی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۱۹). از این منظر تاریخ مشترک، اسطوره ها و قهرمانان مشترک، آداب و آیین های مشترک، ریشه های زبانی مشترک، نژاد و تبار مشترک و از همه مهمتر سرزمین مشترک زمینه های زیست تاریخی مشترک و مسالمت آمیز کرد ها در ایران را فراهم آورده است و این امر یک همگرایی بالایی را در سطوح توده ای و نخبگانی میان کرد ها با دیگر اجزای ملت ایران را فراهم کرده است. چنین امری را می‌توان در میان نگاه کرد های دیگر کشورهای همسایه به ایران هم مشاهده کرد.

از نگاهی دیگر کرد ها در ایران داری برخی مشکلات هستند که بطور عمده ریشه در تحولات دروان معاصر دارند و این عوامل را عمدتا باید حوزه اقتصاد و مشارکت جستجو نمود. با مطرح شدن مقوله مذهب در امر هویت ملی و اندیشه سیاسی حکومت ها از دوره صفویه به بعد و متاثر شدن مشارکت کرد های اهل سنت در امر کشورداری و نیز پیوند خوردن آن با امر ژئوپلیتیک منجر به شکل گیری چرخه باطلی از بی اعتمادی و ناامنی میان کردستان و حکومت های ایران شده است و این خود در توسعه نامتوازن در کردستان و گسترش محرومیت در این ناحیه نقش داشته است. از این

نگاه ما می‌توانیم ریشه اصلی شکل‌گیری جریان‌های واگرا را در کردستان جستجو کنیم. البته دخالت‌های خارجی و برخی نخبگان ابزار گرا نیز می‌تواند در این میان اثر گذار باشد.

کنش سیاسی کرد ها در ترکیه

کردستان ترکیه از نظر ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک درگاه اصلی ارتباط بین ترکیه و شرق است. همچنین پل اصلی اتصال اروپا به کوه‌های قفقاز و دولت‌های خاورمیانه با روسیه است. در دوران قدیم نیز راه بازرگانی ابریشم که یکی از راه‌های بازرگانی تاثیرگذار جهان بین شرق و غرب بود از شهر دیاربکر می‌گذشت (محرابی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۸۳). در این منطقه که ۳۰ درصد از خاک ترکیه را در جنوب شرقی و شرق آن در بر گرفته است؛ حدود دو سوم کرد‌های ترکیه سکونت دارند. در مجموع حدود نیمی از کرد‌های جهان در ترکیه زندگی می‌کنند. کرد‌ها بزرگترین گروه قومی غیر ترک در ترکیه هستند. به دلیل همین تعداد جمعیت بالا، کرد‌ها می‌توانند به عنوان یک تهدید هویت ملی در ترکیه برآورد شوند (کولایی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱). عمدتاً ساکن روستا بوده و از راه کشاورزی و دامداری معاش می‌کنند (کاپوانی راد، ۱۳۸۹: ۲۰۰). کرد‌ها در ۱۴ استان ترکیه (مانند حکاری، وان، آغری، قارص، سیرت، تیلیس، موشی، دیار بکر، بینگول، تونجل، درسیم، ماردین، اورفا، آدیامان و آلیزغ) بیشترین جمعیت را تشکیل می‌دهند (کولایی و همکاران، ۱۳۹۵). استان‌های کردنشین در جنوب شرقی ترکیه در سال ۲۰۲۳ در مجموع بیش از ۱۷ میلیون نفر جمعیت داشتند. موسسه آمار ترکیه (TUIK) جمعیت این کشور را برای سال ۲۰۲۳، ۸۵/۳۷۲/۳۷۷ نفر تخمین زده است که نسبت به سال گذشته بیش از ۹۲/۰۰۰ نفر افزایش داشته است. ۲۵ استان کردنشین نزدیک به ۲۰ درصد از کل جمعیت را با ۱۷۱۶۰۱۳۶ نفر تشکیل می‌دهند. پرجمعیت‌ترین استان استانبول با بیش از ۱۵۶۵۵۰۰۰ نفر است که بیش از ۱۸ درصد از کل جمعیت کشور را تشکیل می‌دهد. بر اساس این گزارش، استان سانلیورفا (ریها) با ۲ میلیون و ۲۱۳ هزار و ۹۶۴ استان کردنشین، پرجمعیت‌ترین استان کردستان بوده است (Rudaw, 2024).

این کشور نیز همانند بسیاری از کشورهای خاورمیانه، جامعه‌ای پرشکاف است که از محیط اجتماعی پرتنش داخلی و منطقه‌ای و تبعات امنیتی این پیرامون اجتماعی آشفته رنج می‌برد. از این رو، فهم دقیق رابطه دولت ترکیه با اقلیت کرد این کشور نیز بدون توجه کافی به محیط امنیتی داخلی و خارجی و تهدیدهای ناشی از آن بر انسجام و همگونی این کشور امکانپذیر نیست (فرحمند و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۱). مسأله‌گردی در ترکیه، چالشی پیچیده است که همواره موجب بروز تنش‌هایی میان دولت مرکزی و احزاب و گروه‌های کرد شده است. ترکیه نوین بر پایه ترس از تجزیه و سندروم سور بنا شد. قرارداد‌های سور (۱۹۲۰) و لوزان (۱۹۳۰) باعث هراس دولتمردان ترکیه از اقلیت‌های قومی و احتمال توطئه‌ی دولت‌های معارض اروپایی برای استفاده از آن‌ها شد (سیف‌الدینی، ۱۳۹۵: ۷۷). در سال ۱۹۲۰ فاتحان جنگ جهانی اول، پیمان سور را با بقایای به جامانده از امپراطوری عثمانی امضا نمودند که مواد ۶۲، ۶۳، ۶۴ آن به استقلال کرد‌ها اشاره داشت. با به قدرت رسیدن آتاتورک و فراموشی پیمان سور، پیمان لوزان جای آن را گرفت و تشکیل دولت کردی از دستور کار خارج شد (محمدیان و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۱۶).

بررسی قانون اساسی کشور ترکیه که پس از کودتای ارتش ترکیه در ۱۲ سپتامبر ۱۹۸۲ تصویب شد نشان می‌دهد نگرانی کارگزاران سیاسی، نظامی و فرهنگی این کشور در جستار هویت ترکی و ناهمگونی فرهنگی این کشور می‌باشد و رویکرد این قانون به پدیده تنوع فرهنگی عموماً سرشتی امنیتی داشته است. برای مثال:

ماده ۳: دولت ترکیه با سرزمین و ملت آن واحدی جدایی‌ناپذیر و زبان آن ترکی است.

ماده ۴۲: هیچ زبانی جز ترکی نباید به عنوان زبان مادری در مؤسسات آموزش و پرورش به هم میهنان ترکیه تدریس شود (کاویانی راد، ۱۳۸۹: ۲۰۰).

ماده ۵۷: برنامه ها، اساسنامه ها و فعالیت یک حزب سیاسی باید بر اصول دموکراتیک و غیر مذهبی جمهوری که مبتنی بر آزادی و حقوق فرد و تجزیه ناپذیری کشور است، سازگار باشد.

ماده ۶۶: هر کسی که از طریق رابطه شهروندی به دولت ترکیه مرتبط باشد ترک است. فرزند یک پدر ترک یا یک مادر ترک، ترک است. هیچ ترکی نباید از حق شهروندی محروم شود، مگر این که مرتکب عملی شود که متناسب با وفاداری به وطن نباشد.

ماده ۸۹: هیچ حزب سیاسی نمی تواند از وجود زبان و فرهنگ غیر ترک دفاع کند و یا به دنبال ایجاد اقلیت هایی در محدوده مرز های کشور برآید و همبستگی ملی را بر هم زند (عصمت شریف، ۱۳۷۹: ۸۸). اگر کسی خود را در برابر قانون اساسی ترکیه گُرد بنامد، مجرم است. زیرا کرد بودن، به تجزیه خواهی تعبیر می شود. بنابراین معترف به زندان محکوم می شود. آنان هرآنچه در پیوند با هویت کرد باشد، سیاسی تلقی می کنند (عصمت شریف، ۱۳۷۹: ۱۴۵). در ترکیه موجودیتی به نام گُرد اساسا نفی و با پاک کردن صورت مسئله، سعی کرده اند مسئله را حل کنند. به طور کلی لفظ «گُرد و کردستان» در ترکیه یک کلمه ی تابو است. تعریف علت وجودی کشور ترکیه بر بنیاد هویت ترک، سبب ممنوعیت دیگر زبان ها به ویژه زبان کردی از ۱۹۲۵ و جلوگیری از نشر کتاب و مجلات به این زبان بوده است. حتی آثاری که در ترکیه درباره ی مسئله کرد منتشر می شود بر این باور استوارند که خاستگاه کرد ها از هر جهت ترکی است (ابریشمی، ۱۳۷۸).

نوع رویکرد دولت ترکیه به مقوله ناهمگونی ملی در قالب تفاوت های هسته (ترک در غرب) و پیرامون (کرد در شرق) به لحاظ توسعه ناهمسانی آشکاری به دنبال داشته است. به گونه ای که این کشور را به دو بخش ناهمسان در گستره ی عدالت جغرافیایی تقسیم نمود: بخش های شمالی و غربی ترکیه، پیشرفته و صنعتی و بخش های جنوبی و شرقی آن، غیر صنعتی و محروم (کاویانی راد، ۱۳۸۹: ۲۰۱). ساکنان قسمت های کردستان ترکیه بسیار محروم بوده، بنا بر گزارش فیگارو حدود ۴۰ درصد از مردم دیاربکر بیکارند و سطح زندگی آن ها ۱۰ تا ۱۵ برابر پایین تر از استانبول و نواحی اطراف آن است. این محرومیت با حملات پی در پی ارتش ترکیه تشدید شده است (مشکینی، ۱۳۷۸: ۱۷۰). مک داوول هم در این باره می نویسد: درآمد سرانه جنوب شرقی کشور تنها ۴۲ درصد متوسط درآمد سرانه ملی و شاید کمتر از یک چهارم درآمد غنی ترین مناطق کشور، نظیر نواحی اطراف اژه و مرمره است. کرد ها این را هم می دانستند که هیچ دولتی تاکنون برای از بین بردن این فاصله اقتصادی که شرق و غرب کشور را از هم جدا می کند کوچکترین قدمی برنداشته اند. استان های کردنشین که بی شک فقیرترین استان های کشور بودند تنها ۱۰ درصد از بودجه عمرانی کشور را دریافت می کردند (مک داوول، ۱۳۸۰: ۶۸۰).

به طور کلی یکی از ویژگی های اساسی کردستان ترکیه این است که ثروت های آن به سود متروپل ترک غارت می شود. شکاف موجود بین سطح توسعه دو بخش ترک نشین و کرد نشین، که روز به روز در حال افزایش است، خود گویای اختلافی است که بین سطوح زندگی در مناطق کردنشین و نواحی ترک نشین موجود است. این اختلاف بیش از آن است که بتوان آن را بر اساس رشد و توسعه نابرابر سرمایه داری در دو بخش یک کشور توضیح دهد. جمهوری ترکیه

پس از تاسیس، دستگاه سرکوب خود را برای کوییدن مردم کرد به وجود آورد. مردم کرد پس از جنگ های استقلال که در آن به عنوان شرکای برابر و ملت برابر مورد ستایش بودند، دریافتند که دولت ترکیه حتی منکر موجودیتشان می شود (کندال، ۱۳۷۲: ۱۳۸). سیاست جمهوری ترکیه، نسبت به کرد ها، توسط مصطفی کمال آتاتورک بنیانگذار ناسیونالیسم ترکیه نوین، ترسیم شد و توسط جانشینان وی دنبال شده است یکی از وفادارترین همکاران آتاتورک، عصمت اینونو نخست وزیر ترکیه که سیاست پیروان کمال را نسبت به کرد ها به صورت مدون ارائه کرد گفت تنها ملت ترک، حق ادعای حقوق ملی و قومی را در این کشور دارد و هیچ عنصر دیگری چنین حقی را ندارد. این نظریه در سپتامبر ۱۹۳۰ توسط وزیر دادگستری، محمود اسات بوژورت تکرار شد: «ما در کشوری به نام ترکیه آزادترین کشور دنیا، زندگی می کنیم و اعتقاد بر آن است که ترک ها باید تنها ارباب و آقای این کشور باشند. آن هائی که از نژاد خالص ترک نیستند تنها می توانند یک حق در این کشور داشته باشند؛ و آن هم حق برده و خدمتگزار بودن است». این امر موقعیت کرد ها را در ترکیه از کرد ها در ایران و عراق جدا می سازد که هویت قومی و تساوی آن ها توسط قانون به رسمیت ظاهری شناخته شده است.

گرچه همیشه اجرا نمی شود، متمایز می کند. از نظرتاریخی در اواخر قرن نوزده چندین قیام کرد در امپراطوری عثمانی رخ داد. مهمترین این قیام ها توسط شیخ عبیدالله از استان حکاری بود که در سال ۱۸۸۰ رهبری شد. منظور و هدف، عبیدالله، ایجاد و توسعه کردستان بزرگتر به وسیله اتحاد کرد های ایران و امپراطوری عثمانی بود. وی با این هدف، حملاتی نظامی در داخل ایران انجام داد که موجب همکاری بین حکام ایران و عثمانی در سرکوب شورش شیخ عبیدالله شد. در نتیجه وی دستگیر و به مکه تبعید شد که تا زمان مرگ در آنجا ماند (انتصار، ۱۳۸۵: ۱۶۴).

در این رابطه خالی از فایده نخواهد بود که سه جنبش ناسیونالیست کرد یادآوری شوند. نخست، قیام شیخ سعید پیران است که در فوریه ۱۹۲۵ با یک نیروی شورشی کرد در حدود ۱۵ نفر شروع شد. شورش شیخ سعید تحت تأثیر فعالیت های سازمان ناسیونالیست کرد بود، این شورش توسط ارتش قوی تر ترک سرکوب شد و در اواخر آوریل ۱۹۲۵، ترک ها مناطق تحت حاکمیت شیخ سعید را مجدداً تصرف کردند. شیخ سعید و نه تن از همکاران برجسته وی دستگیر و محکوم شدند و به دار آویخته شدند. دومین شورش قابل توجه کرد در اوایل قرن بیستم در ترکیه توسط احسان نوری پاشا رهبری شد. این شورش که مدت کوتاهی بعد از پایان شورش شیخ سعید آغاز شد، خصوصاً در مناطق نزدیک کوه آرارات در منطقه شمالی کردستان قوی بود. شورش توسط گروهی از روشنفکران کرد که از مراکز تبعیدشان در سوریه و لبنان جنبش جدیدی را به نام خویبون استقلال به منظور استقلال کردستان سازمان داده بودند حمایت می شد. روابط ترکیه و ایران اندک اندک قبل از امضاء توافقنامه سال ۱۹۳۲ بهبود یافت دو سال پیشتر حکومت ترکیه بالاخره رضاشاه را متقاعد به قطع منابع ایرانی احسان نوری و وارد شدن نیروهای ترکیه به خاک ایران در تعقیب شورشیان نموده بود در تابستان ۱۹۳۰ نیرو های کرد توسط یک نیروی چهل و پنج هزار نفره ترک محاصره شدند و در پایان تابستان شورش شکست خورد. بعضی از رهبران شامل احسان نوری به ایران فرار کردند بسیاری دیگر دستگیر و اعدام شدند تلافی ترک ها علیه کرد ها، خصوصاً در مناطقی که از شورش احسان نوری بیشترین حمایت می شد به شدت بود، برای مثال مقامات نظامی ترک طبق گزارش در حدود یک صد روشنفکر را در وان دستگیر و آنان را در داخل گونی انداخته و به منظور مرگ زجر آور آنان را به داخل دریاچه وان انداختند. سومین قیام بزرگ کردستان در نیمه اول قرن بیستم، شورش شیخ سعید رضا در

درسیم اکنون (تونچلی) نامیده می شود در شمال غربی کردستان ترکیه بود. شورش شیخ رضا در سال ۱۹۳۷ شروع و تا اواخر ۱۹۳۸، یعنی هنگامی که توسط ارتش ترکیه در هم شکسته شد ادامه یافت (انتصار، ۱۳۸۵: ۱۷۲).

در سال ۱۹۷۸ و در مقطعی که ترکیه به شدت تحت تاثیر فضای فکری چپ و کمونیسم قرار گرفته بود، عبدالله اوجلان و رفقای جوانش در آنکارا پ.ک.ک را تاسیس کردند. پ.ک.ک در آن دوران، نهاد زیرزمینی بی کنشی بود و فعالیت خاصی انجام نمی داد.

اما پس از کودتای سال ۱۹۸۰، بسیاری از اعضای آن دستگیر و زندانی شدند. در آن دوران در زندان های دیاربکر، بیش از چهار هزار نفر از شهروندان کرد تحت شکنجه های شدید قرار گرفتند. پ.ک.ک در سال ۱۹۸۴ فعالیت مسلحانه را آغاز کرد و این باعث شد به یک باره نگاه ها به سوی مسئله کردی جلب شود. در آن دوران، تورگوت اوزال، نخست وزیر ترکیه، از تمام ظرفیت های نظامی و امنیتی کشورش برای مقابله با پ.ک.ک استفاده کرد، اما پ.ک.ک در میدان جنگ چریکی، خسارات بزرگی به ترکیه وارد کرد و این مسئله به مهمترین معضل سیاسی و امنیتی ترکیه بدل شد (دستمالی، ۱۳۹۵: ۱۷۱). در حال حاضر همچنان که کرد ها آینده ی خود را در ترکیه، تیره و تار دیده و به دنبال ایجاد سیستم فدرالیسم و خودمختاری در مناطق کردنشین هستند، احزاب ملی گرای ترک و نظامیان بر ناسیونالیسم ترکی، سرکوب کرد ها و تمرکزگرایی در اداره ی امور کشور تأکید می ورزند. آنچه سال هاست به کابوس ناسیونالیست های ترکیه تبدیل شده و همواره به بی اعتمادی بین آن ها و کرد ها دامن زده است، ترس از خودمختاری موقت و سپس تشکیل کشور کردستان در مناطق شرق و جنوب این کشور است (دولت آبادی، ۱۳۹۸: ۳۳).

سزگین تانریکولو یکی از اولین وکلایی که از پرونده های کردی بی شماری دفاع می کند، و چندین سال به عنوان رئیس کانون وکلای دیاربکر تا قبل از استعفاء در ۲۰۰۹ خدمت می کرد، نتایج پاکسازی قومی از اواسط دهه ۱۹۸۰ تا سال های دهه ۲۰۰۰ را به خوبی ملاحظه و توضیح داد. عملیات های پاکسازی قومی نیروهای مسلح ترکیه (TAF) و نفرت و خصومتی که در کرد ها به وجود آورد یکی از مهمترین دلایل حزب جامعه دموکراتیک (DTP) برای ارائه طرح خودمختاری کرد های جنوب شرق ترکیه در اکتبر ۲۰۰۸ (به پارلمان) بود.

درخواست خودمختاری پس از آن دوره تا پایان سال ۲۰۱۰ به عنوان یکی از تفرقه اندازترین موضوعات بین کرد ها و دولت ادامه یافت (السن، ۱۳۹۲). فرات جان رُوزنامه نگار کرد اهل ترکیه در یادداشتی که درباره کرد های ترکیه نوشته می گوید: کرد که باشید، وقتی از حق و آزادی های اساسی حرف می زنید، رئیس جمهور کشوری که در آن زندگی می کنید، توی کوچه و خیابان جمله های تبلیغاتی آلمان نازی را تکرار می کند و می گوید: «یک دولت واحد، یک ...». رئیس جمهور شمار کشته های کُرد را مثل مژده اعلام می کند. بعد مژده می دهد که قرار است شمار این کشته افزایش پیدا کند. آن وقت گروه های جمع شده در میدان ها از شوق دیوانه می شوند، وقتی که کرد باشید آن ها از ذوق کشته شدن شما توی میدان ها کف می زنند و هورا می کشند. برای شناختن ترکیه کافی است تنها یک روز کرد باشید، و همه این اتفاق ها که کمتر از یک درصد از اتفاقاتی است که برای کردها رخ داده، بر سرتان بیاید. این بهای سنگین کُرد بودن در ترکیه است. از آن جا که ماندلا توانست از فاصله ۱۷ هزار و ۸۷۶ کیلومتری این را تشخیص بدهد گفت: «نادیده گرفتن ستمی که بر کرد ها می رود غیر ممکن است». خیلی خوب، همسایه های نزدیک ما که نمی توانند با ما همدلی

1 - Robert Olsen

2 - Frat John

کنند، در کدام عالم سیر می کنند؟ باز هم ادامه می دهیم که «خوش به حال آن که می گوید ترک هستم» (kurdpress:1401).

کرد های ترکیه نیز می خواهند ترکیه و AKP مشابه آن ها قانون اساسی جدیدی بنویسند یا حداقل قانون اساسی کنونی را اصلاح و حقوق مدنی، انسانی، زبانی و سیاسی کردها را در آن به رسمیت بشناسند. بدین منظور پس از اجرای رفراندوم در ۱۲ سپتامبر ۲۰۱۰ تغییراتی در قانون اساسی ترکیه صورت گرفت اما بخش کمی از اصلاحات انجام شده به مطالبات کردها مربوط بود (السن، ۱۳۹۲).

جدول ۱. کنش سیاسی کرد های ترکیه در دوره معاصر -

دوره زمانی	رهبری سیاسی	عامل تنش	شدت تنش	نتیجه
سال ۱۹۲۳ م دوران مصطفی کمال (آتا ترک)	سازمان آزادی به رهبری چند تن از ملی گرایان کرد.	نفی هویت کردی. حذف لفظ کردستان از کلیه نوشته های رسمی. جایگزینی نام ترکی مکان ها به جای نام های کردی.	شکل گیری جنبش آزادی توسط ملی گرایان کرد. در مارس ۱۹۲۴ در پی ممنوع اعلام شدن زبان کردی خیزشی در ۱۹۲۵ به منظور تأسیس کردستان مستقل بر پا شد.	به دلیل عدم اتحاد قبایل محلی این شورش به ناکامی انجامید و ۵۰۰ افسر و سربازی که شوریده بودند به عراق گریختند.
۱۹۲۵ میلادی	شیخ سعید پیران (ماهیت کردی - مذهبی)	آغاز سیاست های جدید ترکیه در قبال کردها در نظام سیاسی جدید این قیام با یک نیروی شورشی گرد شروع شد و ماهیت مذهبی داشت. شیخ سعید از رهبران سنی مذهبی بود که مصطفی کمال را به نابودی دین متهم می کرد.	این شورش سرآغاز تبعید های برنامه ریزی شده تخریب روستاها اعمال خشونت حکومت نظامی توسط دولت ترکیه بود. در اطراف ترکیه زازاها را به جرم حمایت از قیام جمع کردند و همه را یکجا قتل عام کردند.	این شورش با اعدام شیخ سعید به نتیجه نرسید به دلیل عدم اتحاد قبایل کرد به ویژه عدم همکاری جامعه علوی کرد. تنها قبایل سنی مذهب زازا به این قیام پیوستند. این قیام دستاویزی برای اجرای کامل سیاست جدایی دین از سیاست به دست داد. مؤسسات مذهبی و تکیه ها همگی به دستور دولت بسته شدند.
۱۹۲۷ (قیام خویبون)	احسان نوری پاشا (اولین شورشی که توسط یک سازمان ملی گرای غیر مذهبی رهبری می شد).	نفی هویت کردی و تلاش برای از بین بردن هویت کردی.	کردها دست به ضد حمله وسیعی علیه دولت ترکیه زدند. نیرو های ترک دست به انتقام کشی از کردها زده: بازداشت های وسیع صورت گرفت. بسیاری از مردم کرد را به دار آویختند. ۱۵۰۰ کرد را که به اسارت گرفته بودند تیر باران کردند. انتقام ترک ها از کردها در مناطقی که از شورش نوری پاشا بیشترین حمایت را کرده بودند شدت بیشتری داشت.	نوری پاشا نتوانست تمامی قبایل را متحد کند زیرا روستا هایی که متأثر از تبلیغات مذهبی بودند به ندای شورش پاسخ نداده و تنها قبایلی که متأثر از احساسات ملی بود به این شورش پیوستند. در تابستان ۱۹۳۰ این شورش شکست خورد و نوری پاشا و بعضی از رهبران به ایران گریختند.
۱۹۳۷ (قیام سیم)	در شیخ سعید رضا	به دنبال سیاست های سخت گیرانه ی ترک ها در قبال کردها: انحلال دولت هایی که زبان مادری شان ترکی نیست هر نوع تجمعی که در آن اکثریت با ترک زبانان نبود ممنوع شد.	در این شورش ارتش ترکیه با یک نیروی چریکی مصمم و منسجم روبه رو بود که با تاکتیک ضربه و فرار چریکی می پرداخت. طی بهار ۱۹۸۳ دولت با استفاده از بمباران هوایی و استفاده از گازهای شیمیایی	در نهایت شیخ رضا دو پسرش و رئیس چند عشیره دیگر دستگیر و محاکمه و در اواخر سال ۱۹۳۷ به مجازات مرگ محکوم شدند.

<p>جمعیت کردها نسبت به جمعیت محل سکونتشان بیش‌تر از ۰/۵ نباشد و هویت کُردی نیست و نابود گردد.</p>	<p>شورشیان را سرکوب و روستاها را تخریب کردند.</p>	
<p>۱۹۵۰ تا ۱۹۶۰ برگزاری چند انتخابات حزبی و رقابتی برای اولین بار در ترکیه</p>	<p>شکست حزب جمهوری خلق به رهبری عصمت اینونو و پیروزی حزب دموکراتیک به رهبری عدنان مندرس.</p> <p>کُردها در واکنش به سیاست های کمالیستی تماماً به حزب دموکراتیک رأی دادند. کردها برای اولین بار برای مجلس ملی ترکیه انتخاب شدند و تعدادی از کُرسی‌ها را به دست آوردند. حزب حاکم به تبعیدی‌ها (آغاها و شیوخ) اجازه بازداشت داد و آن‌ها را در سیستم جدید به همکاری پذیرفت. موقعیت رهبران محلی کُرد در مقابل دولت مرکزی و مردم محلی تقویت شد.</p>	<p>دولت عدنان مندرس سرنگون شد و حکومت به دست نظامیان افتاد زیرا نظامیان از رویکرد مسالمت‌آمیز مندرس نسبت به کردها راضی نبودند.</p> <p>نظامیان ترکیه در سال ۱۹۶۰ یک کودتا به راه انداختند حکومت به دست نظامیان افتاد توقیف شماری از کُردهای سرشناس و تبعید داخلی آن‌ها. شیوهی اجباری ترکی کردن اسامی کُردی کودکان و نام روستاهای کردستان انجام شد. رهبر شورای نظامی به کُردهای ترکیه هشدار داد که در صورتی که از قیام ملا مصطفی در عراق هم چشمی کنند تمام شهرها و روستاهای کردستان را با خاک یکسان می‌کند.</p>
<p>۱۹۶۰ به بعد</p>	<p>رشد جنبش‌های کردی و جناح‌های چپ‌گرای ترکیه</p> <p>از دهه ی ۱۹۶۰ به بعد گروه‌های چپ‌گرا نقش اساسی را در شکل‌گیری هویت محلی کردها و افزایش آگاهی آن‌ها از مسئله کرد‌ها داشتند. منصوب شدن یک کُرد (یوسف عزیز اوغلو) برای اولین بار به عنوان وزیر بهداشت</p>	<p>دستگیری بسیاری از افرادی که به نحوی مضمون به رابطه‌ی با گروه‌های چپ‌گرای کرد بودند و بسیاری از نشریات و مطبوعات کُردی به محاق سانسور رفتند.</p> <p>عزیز اوغلو از طرف کمالیست‌ها متهم به جدایی‌طلبی و قوم‌گرایی کُردی شد از کار استعفا داد. با افراطی شدن جناح‌های چپ‌گرای کُرد باعث تجدید نظر در قانون جزا و قانون اساسی شد که تعقیب و دستگیری فعالان جنبش‌های کردی را آسان ساخت.</p>
<p>۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰ (شکل‌گیری پ.ک.ک)</p>	<p>عبدالله‌اوجالان مشهور به آپو. ایدئولوژی آن‌ها تکیه به سوسیالیسم است در نظر رهبر این حزب پایه این رویکرد سوسیالیستی اعتقاد به ماتریالیسم تاریخی و دیالکتیک است.</p> <p>در ایدئولوژی پ.ک.ک کردستان توسط طبقه حاکم ترکیه، آغاها و شیوخ به شکل مستعمره درآمده است و رفع این استعمار تنها به وسیله جنگ و مبارزه‌ی مسلحانه میسر است. استقلال حوزه کردنشین از ترکیه. جلوگیری از ترویج زبان کردی. ممنوعیت عناوین کردی و نفی هویت کردی با تصویب قانون اساسی ۱۹۸۲ ممنوعیت زبان کردی نیز تصویب شد.</p>	<p>فعالیت‌های پ.ک.ک مانند فعالیت‌های دیگر احزاب سیاسی و جنبش‌ها با کودتای نظامی در سال ۱۹۸۰ متوقف شد و نظامیان برای سومین بار در تاریخ ترکیه بود که دولت را به دست گرفتند و برخلاف دو مداخله قبل به راحتی از کنترل دولت دست نکشیدند. فعالیت‌های اپوزیسیون را سرکوب کردند. احزاب سیاسی سرکوب و رهبران آن‌ها دستگیر شدند.</p> <p>این گروه وارد درگیری‌های نظامی با دولت ترکیه شده که این درگیری‌ها در جنوب شرقی ترکیه (منطقه کردستان) ده‌ها هزار تلفات را در پی داشت.</p>
<p>۱۹۸۰ به بعد (بازگشت به حکومت غیر نظامی)</p>	<p>پیروزی حزب مام وطن به رهبری تورگوت اوزال به عنوان نخست‌وزیر جدید غیر نظامی - کاهش نفوذ نظامیان</p> <p>حمله پ.ک.ک از پایگاهش در عراق علیه واحدهای ارتش ترکیه.</p> <p>درگیری‌های شدید بین ارتش و گروه‌های کُردی.</p>	<p>حمات پ.ک.ک در ۱۹۸۵ شدت یافت و سرکوب حمات توسط ارتش ترکیه ناکام ماند.</p> <p>واکنش ترکیه اعزام نیرو به روستاهای جنوب ترکیه و آغاز درگیری‌های شدید بین ارتش و گروه‌های کُردی.</p>

۲۰۰۰ به بعد روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه	عبدالله اوجالان	درگیری دولت ترکیه با کرد های سوریه و شاخه پ.ک.ک در شمال سوریه بود که ترکیه از خود مختاری این گروه در شمال سوریه نگران بود.	درگیری میان نیروهای نظامی ترکیه و پ.ک.ک	ایجاد برخی گشایش‌ها در رادیو و تلویزیون و تابو شکنی از ممنوعیت های پیرامون آموزش و بروز زبان کُردی در فضای عمومی، به نتیجه نرسیدن روند صلح با کردها در سال ۲۰۱۴ که سرآغاز آن به سال ۲۰۰۹ بر می گردد.
۲۰۰۷ تا ۲۰۱۶ حزب عدالت و توسعه	صلاح دمیرتاش رهبان حزب کردی (دموکرات خلق‌ها)	حزب عدالت و توسعه، فرایندی را با عنوان (گشایش دموکراتیک) آغاز کرد اما دمیرتاش معتقد بود که دموکراتیزاسیون نمی توانست از قدرت کافی در مساله کردها برخوردار باشد چون چنین برنامه ای نمی تواند مساله کردها را به صورت ریشه ای حل کند مگر در بعضی از موارد جزئی	اختلاف مابین حزب عدالت و توسعه و حزب دموکرات خلق‌ها و فعالیت های سیاسی دموکرات خلق‌ها در مقابل حزب عدالت و توسعه	درگیری بین نمایندگان حزب دموکرات خلق‌ها و حزب عدالت و توسعه در مجلس ترکیه، حملات نظامی ترکیه به کردهای سوریه ، دستگیری و به زندان افتادن دمیرتاش در سال ۲۰۱۶
۲۰۲۳ به بعد حزب عدالت و توسعه با رهبری رجب طیب اردوغان	تولای حاتم‌وغلورلی و تونچر باکرهان، رهبران حزب برابری و دموکراسی خلق‌ها	حزب دموکراتیک خلق‌ها نام خود را به حزب برابری و دموکراسی خلق‌ها تغییر داد و فعالیت‌های سیاسی خود را در قبال دولت عدالت و توسعه ادامه داد. این حزب به طور رسمی نسل کشی ارمنی‌ها را به رسمیت شناخته است.	تنش لفظی مابین حزب حاکم ترکیه(عدالت و توسعه) با حزب بابری و دموکراسی خلق‌ها در مجلس ترکیه	حزب برابری و دموکراسی خلق‌ها در مجلس خواستار تشکیل جمهوری دمکراتیک ترکیه با شرکت ملیت‌ها و عقاید مختلف شدند. در این بیانیه آمده است که لازم است بدون اینکه یک قرن دیگر به هدر برود، حقوق مردم و ستمدیدگان احیا شود و حقوق برابر شهروندی برای مردم ترکیه فراهم شود. روسای مشترک HDP تأکید کردند که دموکراتیزه کردن جمهوری ترکیه یک وظیفه‌ی تاریخی است و مشکل کوردها و سایر مشکلات ترکیه از طریق تشکیل جمهوری دموکراتیک حل خواهد شد.

منبع: (نگارندگان)

نتیجه گیری

با توجه به یافته‌های به دست آمده می‌توان گفت نوع رفتار سیاسی کرد‌ها در ایران و ترکیه به دلیل تفاوت‌های بنیادین تاریخی دو کشور کاملاً متفاوت می‌باشد. کرد‌ها به دلیل پیوند‌های تاریخی و فرهنگی که با سایر ایرانیان دارند هیچ‌گاه از سوی ایرانیان طرد نشده و هویت کُردی در ایران نفی نگردیده است و رویکردی انکارگرایانه نسبت به کرد‌ها وجود نداشته است، در ایران در هیچ دوره‌ای ممنوعیت به کارگیری زبان کُردی، رادیو و تلویزیون کردی وجود نداشته

است. گرچه برخی جریان های افراطی سعی در القای جدایی هویتی میان کرد ها با ایران دارند، در این رابطه ما نیازمند یک کردشناسی علمی هستیم.

در ایران عمدتاً ما با دو مقوله عدم مشارکت معنی دار کرد ها در اداره کشور و سطوح بالای حکومتی و توسعه نیافتگی روبرو هستیم. هر آن چه که در این منطقه به عنوان واگرایی مطرح است نیروی خود را از این دو امر می گیرد. البته متغیرهای ژئوپلیتیک و نخبگان ابزارگرا هم به این امر دامن زده است. گرچه در سال های اخیر انتخاب استاندار کرد و سنی و معاون سنی در کابینه دولت نشان دهنده برخی تغییرات در این زمینه است اما مشکلات کلان ملی در رابطه با اقتصاد و سیاست به نظر این تحولات را کم رنگ کرده است. بر خلاف ایران ترکیه نوین از ابتدا مخالف هویت کُردی بوده است و به دلیل تضاد های فرهنگی و تاریخی که با کرد ها داشته اند همواره هویت کُردی را نفی کرده و سعی بر آن داشته تا اقلیت های قومی خود را تا جای ممکن از میان بردارد یکی از مهم ترین سازه های بنای ملت در ترکیه، ایجاد اصطلاح ملت ترک بود که آشکارا تعبیری قومی از شهروندان ترکیه را در قانون اساسی و ساختارهای مدنی ارائه می داد و باعث خارج شدن کرد ها از دایره شهروندی ترکیه و یا صرف نظر کرد نشان از هویت قومی خود و حتی پذیرش یک هویت قومی دیگر می شد.

کرد ها در نهایت چنین قالبی را نپذیرفتند و این باعث شورش و قیام های متعدد کُردی در ترکیه از سال ۱۹۲۰ شده است. همانطور که در جدول شماره «۲» اشاره شده، ترک ها همواره در هر دوره سعی کرده اند از طریق سیاست همانند سازی هویت کُردی را نفی کرده و تضاد ها را از بین ببرند در حالی که تاکنون راه به جایی نبرده اند و هم چنان مسأله کرد ها در ترکیه از مباحث چالش برانگیز می باشد و باعث درگیری های نظامی میان کُرد ها و ارتش ترکیه و شکل گیری نیرو های گریز از مرکز شده است. با توجه به پژوهش انجام شده می توان بیان کرد که جایگزین کردن مسائل قومی، نژادی، زبانی و مذهبی در هویت ملی کشور ها به جای عناصر فراگیر ملی باعث سست شدن وفاداری گروه های قومی نسبت به حاکمیت می شود که این امر در مورد ترکیه صدق می کند. غیبت عنصر فراگیر ملی در هویت ترکی و بکار بردن عبارت ملت ترک به جای ملت ترکیه باعث عدم اطمینان و اعتماد و وفاداری نخبگان و روشنفکران و گروه های کُردی به منافع و مصالح جمعی ترکیه شده است زیرا پایه های ملت سازی در ترکیه بیش از آن که بر ملی گرایی سرزمینی استوار باشد، بر پایه قومیت قرار دارد. همچنین عدم توسعه یافتگی در نواحی کُردنشین ترکیه به دلیل تبعیض های قومیتی است به طوری که با توجه به یافته های پژوهش مناطق جنوبی و شرقی ترکیه که همان نواحی کُردنشین هستند محروم و غیرصنعتی می باشند که ریشه ی آن را می توان در بحران هویت و سنگ بنای ساخت ملت در ترکیه به حساب آورد و این امر نیز به نوبه ی خود بر رفتار سیاسی کرد ها با دولت های تابعه تأثیر گذاشته است. همچنین درگیری های روزمره دولت ترکیه با کرد های شرق و جنوب شرق ترکیه و زندانی کردن رهبران سیاسی کرد، نشان دهنده این است که ترکیه، کرد ها را هنوز به عنوان شهروند کرد به رسمیت نشناخته است و این باعث می شود کرد ها خود را جدا از ترکیه بدانند و هر روز شاهد نا آرامی ها در این منطقه باشیم. امری که امروزه در قالب تفاهم میان دولت ترکیه و پ.ک.ک به نظر در حال تغییر می باشد.

حامی مالی

این مقاله حامی مالی ندارد.

سهام نویسندگان

نویسندگان در انجام این پژوهش سهم برابر دارند.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند، هیچ تضاد و منافعی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله علمی و پژوهشی می‌باشد.

منابع

- ۱) احمدی، حمید (۱۳۷۸). قومیت و قوم‌گرایی در ایران، چاپ سوم، تهران: نشرنی.
- ۲) انتصار، نادر (۱۳۸۵). مافیای قدرت « بررسی ناسیونالیسم قومی - نژادی کرد ها » ترجمه عرفان قانعی فرد، تهران، مولف
- ۳) احمدی، حسین (۱۳۹۴). بررسی حوادث سیاسی مناطق کردنشین ایران، تهران، مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.
- ۴) ادریسیان، غلامعلی (۱۳۹۵). کرد و کردستان، سلیمانیه، انتشارات سه رده م
- ۵) ارفع، حسن (۱۳۸۷). گُرد ها (یک بررسی تاریخی سیاسی)، چاپ اول، تبریز: نشر آنا.
- ۶) اسمیت، آنتونی. دی (۱۳۸۳). ناسیونالیسم، ترجمه منصور انصاری، تهران، مؤسسه مطالعات ملی.
- ۷) السن، رابرت (۱۳۸۴). مسئله گُرد در روابط ایران و ترکیه، ترجمه ابراهیم یونسی، چاپ دوم، تهران: انتشارات پانید.
- ۸) السن، رابرت (۱۳۷۷). قیام شیخ سعید پیران (کردستان _ ۱۹۲۵)، ترجمه ابراهیم یونسی، تهران: انتشارات نگاه.
- ۹) السن، رابرت (۱۳۹۲). جنبش های ناسیونالیستی کردی در ترکیه از ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۱، سرکوب، مقاومت، جنگ، آموزش به زبان مادری و روابط با حکومت منطقه ای کردستان (KRG) - انتشارات پانید
- ۱۰) انتصار، نادر (۱۳۸۱). قومیت‌گرایی گُرد، عبدالله عبدالله زاده، چاپ اول، تهران: انتشارات معرفت.
- ۱۱) اوز کریمی، اموت (۱۳۸۳). نظریه‌های قومیت، ترجمه محمد علی قاسمی، تهران: مؤسسه مطالعات ملی.
- ۱۲) تری، جردن ولستر راونتری (۱۳۸۰). مقدمه‌ای بر جغرافیای فرهنگی، مترجمان سیمین تولایی، محمد سلیمانی، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- ۱۳) توکلی، خالد (۱۳۷۹). کردستان و دوم خرداد، تهران: انتشارات فکر نو.
- ۱۴) جالستون، رونالد (۱۳۷۹). مسئله جا و مکان جغرافیایی، جلال تبریزی، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.
- ۱۵) جلایی پور، حمیدرضا (۱۳۷۲). کردستان و کرد و علل تداوم بحران آن پس از انقلاب اسلامی (۱۳۵۸-۱۳۷۰)، تهران، وزارت امور خارجه.
- ۱۶) حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۱). جغرافیای سیاسی ایران، چاپ اول، تهران: انتشارات سمت.
- ۱۷) حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۵). اصول و مفاهیم ژئوپلتیک، مشهد: انتشارات پاپلی.
- ۱۸) حق پناه، جعفر (۱۳۸۷). کردها و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، مؤسسه فرهنگی مطالعات تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
- ۱۹) حیدری، ندا (۱۳۹۵). تحولات کردی، چاپ اول، تهران، انتشارات تمدن ایرانی، ص ۴۹ تا ۷۴.
- ۲۰) حیدری، شقایق (۱۳۹۵). تحولات کردی، چاپ اول، تهران، انتشارات تمدن ایرانی، ص ۱۴۱ تا ۱۷۱.
- ۲۱) درایسدال، آلسدایر، جرالده، اچ بلیک (۱۳۷۳). جغرافیای سیاسی خاورمیانه و شمال آفریقا، ترجمه دره میرحیدر، چاپ سوم، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.

- (۲۲) دلکامپانی، کریستیان (۱۳۸۲). فلسفه سیاست در جهان معاصر، ترجمه بزرگ نادرزاده، تهران، هرمس.
- (۲۳) رابرت بی، تلیس (۱۳۸۵). فلسفه راولز، ترجمه خشایار دیهیمی، تهران، طرح نو.
- (۲۴) ربیعی، حسین (۱۳۹۵). تحولات کردی، چاپ اول، تهران، انتشارات تمدن ایرانی، ص ۱۰۵ تا ۱۱۹.
- (۲۵) سبحانی، زهرا، پروند، شادان (۱۳۷۳). زمینه شناخت جامعه و فرهنگ ترکیه، مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگی بین الملل.
- (۲۶) سیف‌الدینی، سالار (۱۳۹۵). تحولات کردی، چاپ اول، تهران، انتشارات تمدن ایرانی، ص ۷۵ تا ۸۸.
- (۲۷) صالحی امیری، سید رضا (۱۳۸۸). مدیریت منازعات قومی در ایران، تهران، مرکز تحقیقات استراتژیک، صفحه ۷۱.
- (۲۸) عزتی، عزت‌الله (۱۳۸۰). ژئوپلتیک در قرن ۲۱، تهران، انتشارات سمت.
- (۲۹) عمید، حسن (۱۳۶۵). فرهنگ عمید، جلد سوم، تهران، انتشارات امیرکبیر.
- (۳۰) عصمت شریف، کندال و نازدار، مصطفی (۱۳۷۹). کردها، ترجمه ابراهیم یونسی، چاپ سوم، انتشارات روزبهان.
- (۳۱) فاروقی، عمر (۱۳۶۲). تاریخ و فرهنگ کردستان، تهران، انتشارات شرق.
- (۳۲) فالکس، کیث (۱۳۸۱). شهروندی، ترجمه محمد تقی دلفروز، تهران، نشر کویر.
- (۳۳) فولر، گراهام (۱۳۷۳). قبله عالم، ژئوپلیتیک ایران، ترجمه عباس فجر، تهران، نشر مرکز.
- (۳۴) قهرمانپور، رحمان (۱۳۸۳). کتاب اروپا ویژه روابط ایران و اروپا، جلد دوم، تهران، ابرار معاصر.
- (۳۵) کالهن، گریک (۱۳۹۵). ملت‌ها مهم‌اند - فرهنگ، تاریخ رویای جهان وطنی، مترجم: محمدرضا فدایی، تهران، شیرازه.
- (۳۶) کاویانی راد، مراد (۱۳۸۹). ناحیه‌گرایی در ایران از منظر جغرافیای سیاسی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- (۳۷) کوچراه‌کریس (۱۳۷۳). جنبش ملی کردها، ترجمه ابراهیم یونسی، تهران، انتشارات نگاه.
- (۳۸) کوزو، لوئیس آلفرد، برنارد روزنبرگ (۱۳۷۸). نظریه‌های بنیادی جامعه‌شناختی، ترجمه فرهنگ ارشاد، تهران، نی.
- (۳۹) گانتز، مایکل ام (۱۳۷۶). عامل کردی در سیاست خاورمیانه، ترجمه علی کریمی، مرکز پژوهش‌های علمی استراتژیک خاورمیانه.
- (۴۰) گیدنز، آنتونی (۱۳۷۶). جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، چاپ سوم، نشرنی.
- (۴۱) گریشمن، رومن (۱۳۶۶). ایران از آغاز تا اسلام، مترجم محمد معین، تهران.
- (۴۲) لک، منوچهر (۱۳۸۴). بازتاب کارکرد هویت بخشی زبان فارسی در شعر، تهران، انتشارات تمدن ایرانی.
- (۴۳) لمتون، آن. کی. اس (۱۳۷۹). نظریه دولت در ایران، مترجم چنگیز پهلوان، تهران، نشر گیو.
- (۴۴) مجتهدزاده، پیروز (۱۳۷۹). ایده‌های ژئوپلیتیک و واقعیت‌های ایرانی، تهران، نشر نی.
- (۴۵) محمدی، حمیدرضا (۱۳۸۶). کردستان و استراتژی ملی، تهران، نشر انتخاب.
- (۴۶) محمدی، آیت (۱۳۹۰). سیری در تاریخ سیاسی کرد، تهران، انتشارات امیر کبیر.
- (۴۷) مقصودی، مجتبی (۱۳۸۰). تحولات قومی در ایران، تهران، مطالعات ملی.
- (۴۸) مقصودی، مجتبی (۱۳۸۰). تحولات قومی در ایران، علل و زمینه‌ها، موسسه مطالعات ملی، تهران.
- (۴۹) مک داول، دیوید (۱۳۸۶). تاریخ معاصر کرد، ترجمه ابراهیم یونسی، چاپ سوم، انتشارات پانیزد.
- (۵۰) میرمحمدی، داوود (۱۳۸۳). گفتارهایی درباره هویت ملی در ایران، تهران، انتشارات تمدن ایرانی.
- (۵۱) منصور، علی، فریدونی، آزیتا (۱۳۹۱). تبلور هویت ملی در کتب درسی، تهران، انتشارات تمدن ایرانی.
- (۵۲) مویر، ریچارد (۱۳۷۹). درآمدی نو بر جغرافیای سیاسی، ترجمه دره میرحیدر، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، چاپ اول.
- (۵۳) مؤمنی، میرقاسم (۱۳۸۴). مردم‌شناسی کردهای ترکیه در کتاب آسیا، تهران، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
- (۵۴) میرحیدر، دره (۱۳۸۰). مبانی جغرافیای سیاسی چاپ هشتم، تهران، انتشارات سمت.

- (۵۵) مینورسکی، ولادمیر (۱۳۷۸). کرد، تاریخ، زبان و فرهنگ، مترجم محمد رئوف یوسفی نژاد، چاپ اول، نشر سهیل.
- (۵۶) وان بروین سن، مارتین (۱۳۷۸). جامعه شناسی مردم گُرد (آغاها و شیوخ)، ترجمه ابراهیم یونسی، چاپ اول، انتشارات پانید.
- (۵۷) والرز، مایکل (۱۳۸۳). در باب مدارا، ترجمه صالح نجفی، تهران، شیرازه.
- (۵۸) وکیلی، شروین (۱۳۹۰). داریوش دادگر، نظم هخامنشی و ظهور هویت ایرانی، تهران: نشر نورآفرین.
- (۵۹) هاچینتون، جان و اسمیت آتونی (۱۳۸۶). ملی گرایی، مصطفی یونسی، علی مرشدی زاده، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی غیرانتفاعی.
- (۶۰) هاچینسون، جان و آتونی اسمیت (۱۳۸۶). ملی گرایی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- (۶۱) هاگت، پیتر (۱۳۷۶). جغرافیا ترکیبی نو، جلد اول، ترجمه شاپور گودرزی، تهران، سمت.
- (۶۲) یاسمی، رشید (۱۳۶۳). کرد و پیوستگی نژادی و تاریخی او، امیرکبیر، چاپ دوم.
- (۶۳) اسماعیل زاده، خالد (۱۳۸۵). ارزیابی مشارکت سیاسی کردها در ایرانف فصلنامه روژف. ص ۶۹.
- (۶۴) ادیبی، مهدی (۱۳۷۷). جایگاه ژئوپلیتیکی ایران بعد از جنگ سرد، تهران، همایش جغرافیا، کاربردهای دفاعی و امنیتی، دانشگاه امام حسین.
- (۶۵) امیراحمدی، هوشنگ (۱۳۷۷). قومیت و امنیت، ترجمه حسن شفیعی، تهران، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره دو، دانشکده مطالعات راهبردی.
- (۶۶) امینی، علی اکبر (۱۳۶۷). عناصر تشکیل دهنده دولت، اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۲۳، تهران، مؤسسه اطلاعات.
- (۶۷) بنی هاشمی، میرقاسم (۱۳۸۳). رژیم های جهانی و تحول جایگاه جنبش های قومی، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال نهم، شماره اول، بهار، صفحه ۱۰۸ تا ۸۹.
- (۶۸) بهشتی، سید صمد و حقمرادی، محمد (۱۳۹۶). احساس تعلق به ایران در میان اقوام ایرانی، جامعه شناسی کاربردی سال بیست و هشتم، شماره پیاپی ۶۷، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۶، صص ۴۰-۲۵.
- <https://doi.org/10.22108/jas.2017.214441>
- (۶۹) ترابی، یوسف، مجیدی، یوسفعلی (۱۳۹۳). مدیریت شکاف های قومی در کردستان جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه پژوهش های راهبردی سیاست، سال سوم، شماره ۱۱، زمستان.
- (۷۰) جوادی ارجمندی، محمد جعفر و توکلیان، سید محسن و قمریان، نصرآبادی (۱۳۹۳). بررسی نقش هویت قومی بر امنیت پایدار: مطالعه موردی منطقه کردستان ایران (قومیت کرد)، فصلنامه تحقیقات سیاسی بین المللی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا شماره بیست و یکم - زمستان، صص ۱۸۲-۱۴۷.
- (۷۱) جان، فرات (۱۴۰۱). بهای سنگین کرد بودن در ترکیه، سایت کردپرس
- <https://www.kurdpress.com/news/>
- (۷۲) جوفار، محمد رضا و محمدی، حمیدرضا (۱۴۰۲). بررسی تراحم منافع ژئوپلیتیکی ایران و ترکیه در آسیای مرکزی و قفقاز، فصلنامه انجمن علمی جغرافیای ایران، دوره ۲۱، شماره ۷۸، پاییز ۱۴۰۲، صص ۱۰۷-۹۳.
- (۷۳) جهانشاهی، علی (۱۴۰۳). عوامل طبیعی (فیزیکی) و انسانی ژئوپلیتیکی موثر بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در قبال ترکیه، فصلنامه راهبرد سیاسی، دوره ۸، شماره ۴، پیاپی ۳۱، صص ۱۴۸-۱۳۱.
- (۷۴) خیری، مصطفی و یزدانی، عنایت الله و امیدی، علی (۱۳۹۵). مسئله کرد ها و روابط جمهوری اسلامی ایران و ترکیه (۲۰۰۲-۲۰۱۶)، رهیافت های سیاسی و بین المللی، (۷) ۴، ۸۰-۱۰۹.
- (۷۵) دستمالی، محمد علی (۱۳۹۵). ترکیه و چالش کردی، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال نوزدهم، شماره اول، شماره مسلسل ۷۱، صص ۱۷۱-۱۷۶.
- (۷۶) دولت آبادی، علی باقری (۱۳۹۸). تبیین علل تغییر رفتار حزب عدالت و توسعه نسبت به کردهای ترکیه بر اساس نظریه ی پیوستگی جیمز روزنا، دو فصلنامه سیاست و روابط بین الملل، سال سوم، شماره ی پنجم، بهار و تابستان ۱۳۹۸، صص ۶۳-۳۳.

<https://doi.org/10.22080/jpir.2019.16505.1083>

- ۷۷) رضایی، علی (۱۳۹۸). بررسی عوامل مؤثر بر گرایش های گریز از مرکز در مناطق کردنشین ایران، فصلنامه جامعه شناسی سیاسی ایران، سال دوم، شماره چهارم (پیاپی ۸)، زمستان ۹۸، صص ۳۵۲-۳۲۷.
- ۷۸) زینتی، سعید، مجتهدزاده، پیروز، لطفی، حیدر (۱۳۹۸). تحلیل و بررسی پتانسیل های عمق ژئوپلیتیک ایران در مقابله با تحریم های همه جانبه غرب: مطالعه موردی آمایش سرزمینی مناطق غرب کشور، فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)، ۲۹(۲)، ۶۴۰-۶۱۵.
- ۷۹) سیدامامی، کاووس (۱۳۷۷). یکپارچگی ملی و رشد هویت های قومی، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره یک، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ۸۰) علیراد، ناصر (۱۳۸۴). گامی خرد در کشف آرمان های کرد، پرتال جامع علوم انسانی، چشم انداز ایران (ویژه نامه کردستان).
- ۸۱) عزتی، عزت الله و احمدی سیلوه، جمال (۱۳۸۹). تحلیل فضایی بحران قومیت ها در خاورمیانه (مطالعه موردی: کرد های ایران)، نشریه نگرش های نو در جغرافیای انسانی، شماره ۲.
- ۸۲) عباسی سمنانی، علیرضا (۱۳۹۲). موقعیت ژئوپلیتیکی ایران در مناسبات قدرت منطقه ای و جهان، فصلنامه اطلاعات جغرافیایی (سپهر)، دوره ۲۲(۸۶۱)، ۹۶-۱۰۴. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25883860.1392.22.861.17.6>
- ۸۳) عبد خدایی، مجتبی (۱۳۹۳). دولت مدرن، دولت تمدنی، فصلنامه علمی پژوهشی فلسفه و الاهیات، سال نوزدهم، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۳، صص ۱۲۲-۹۷.
- ۸۴) عبدی، عطاءالله و دارابی، محمد و رئیس السادات، سید محمد تقی (۱۳۹۶). بررسی تاریخ معاصر کرد ها در ایران از منظر کتاب های درسی مطالعات اجتماعی، تاریخ و جغرافیای دوره متوسطه اقلیم کردستان عراق، جغرافیا (فصلنامه علمی- پژوهشی و انجمن جغرافیای ایران)، ۵۳(۱۵) ۲۳۲-۲۱۹.
- ۸۵) عالم، عبدالرحمن و پورپاشاکاسین، علی (۱۳۹۶). مفهوم دولت در اندیشه سیاسی ایران دوران قدیم، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، (۱) ۴۷، ۱۱۸-۹۹.
- <https://doi.org/10.22059/JPQ.2017.60776>
- ۸۶) عمادی، سینا و سیمبر، رضا و جانسیز، احمد (۱۴۰۰). انگاره های مؤثر در شکل گیری رفتار سیاست خارجی ایران نسبت به حکومت منطقه اقلیم کردستان عراق (۲۰۰۳-۲۰۱۹)، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین المللی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا شماره ۴، ۱۳۴-۱۱۹.
- ۸۷) قاسمی، فائزه (۱۳۹۵). تحولات کردی، چاپ اول، تهران، انتشارات تمدن ایرانی، ۲۶ تا ۱۱.
- ۸۸) قادرزاده، امید و محمدزاده، حسین (۱۳۹۷). مطالعه پیمایشی هویت طلبی قومی و سیاسی شدن قومیت کرد های ایران، پژوهش های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، ۷(۱)، ۴۲-۱۹.
- <https://www.doi.org/10.22108/ssoss.2017.103431.1063>
- ۸۹) کامران، حسن و مینایی، مهدی و زارعی، بهادر (۱۳۸۸). بررسی مفهوم جغرافیایی ملت و جایگاه آن در ایران، جغرافیا (نشریه علمی پژوهشی انجمن جغرافیایی ایران)، ۷(۲۲)، شماره ۲۲.
- ۹۰) کریمی، علی (۱۳۸۵). چند فرهنگ باوری و همبستگی ملی، تأملی انتقادی، فصلنامه مطالعات ملی، سال هفتم، شماره ۳
- ۹۱) کامران، حسن و غلامی، بهادر و یاری، اسلام و حسینی امینی، سید حسن و خالدی، حسین (۱۳۸۹). نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۱۳(۱).
- ۹۲) کولایی، الهه و حریری، رحمن و اسدی کیا، بهناز (۱۳۹۵). مسئله کردی در روابط ایران و ترکیه، فصلنامه بین المللی ژئوپلیتیک ۱۲(۴۳)، ۲۷-۱
- ۹۳) فرید، ناصر (۱۳۸۴). چاش ها و راهکارهای حل مسائل قومی ایران، پرتال جامع علوم انسانی، چشم انداز ایران (ویژه نامه کردستان).

- ۹۴) فرحمند، صغری و سمیعی، علیرضا (۱۳۹۶). تبیین رویکردهای حزب عدالت و توسعه ترکیه در قبال کردها: از آشتی ملی تا سیاست سرکوب (۲۰۰۲-۲۰۱۵)، فصلنامه تحقیقات سیاسی بین المللی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا شماره ۳۴ - بهار ۱۳۹۷، صص ۹۱-۱۱۸. <https://sanad.iau.ir/Journal/pir/Article/1010521>
- ۹۵) فاضالی، مصطفی و کرمی، موسی (۱۳۹۶). «اقلیت‌های قومی در ایران» یا «اقوام ایرانی»؟ از نگاهی ژورنالیستی تا دیدگاهی حقوقی، مطالعات حقوقی، (۳) ۹، ۲۸۴-۲۱۹.
- ۹۶) گانتر، مایکل ام، کرد ها و آینده ترکیه، ترجمه عرفان قانعی فرد، فصلنامه زیربار، شماره ۶۳، صص ۲۱۶ تا ۱۶۷.
- ۹۷) گل محمدی، احمد (۱۳۸۳). گفتمان‌های هویت ساز در عصر جهانی شدن، مجموعه مقالات جهانی شدن و هویت، تهران، نشر مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.
- ۹۸) گل محمدی، احمد (۱۳۹۴). مفهوم بندی وبری دولت، دولت پژوهشی، (۱)۱. <https://www.doi.org/10.22099/jls.2017.20727.2009>
- ۹۹) قریشی کرین، سید حسن و قنبری، آرش (۱۳۹۴). روابط کردها با دولتین صفوی و عثمانی از شاه اسماعیل اول تا پایان پادشاهی شاه عباس اول (۹۰۷-۱۰۳۸ ه.ق)، پژوهشنامه تاریخ های محلی ایران ۳ (سال سوم- شماره دوم- پیاپی ۶ و ۹۴، ۱۳۶-۱۲۲).
- ۱۰۰) محرابی، علیرضا و غم پرور، احمد (۱۳۹۰). عوامل موثر بر واگرایی کردها و بحران در کردستان ترکیه، فصلنامه ژئوپلیتیک، (۲)۷ صص ۲۱۳-۱۸۳.
- ۱۰۱) محمدیان، علی و ترابی، قاسم (۱۳۹۴). تاثیر تحولات پس از سقوط صدام بر وضعیت کردهای عراق، پژوهش نامه ایرانی سیاست بین الملل، (۲)۳، ۱۱۶-۱۴۱.
- ۱۰۲) مسلم نژاد، زهرا و قاسم پور، مرضیه (۱۳۹۷). هویت، رشد و تعالی همه جانبه اوان کودکی. همایش ملی هویت کودکان ایران اسلامی در دوره پیش دبستانی.
- ۱۰۳) محمدیانی، آزاد؛ زیبا کلام، صادق؛ توسلی رکن آبادی، مجید و ساعی، احمد (۱۳۹۸). شکاف قومی و تأثیر آن بر شکل گیری گفتمان سیاسی کردهای ایران در دوره پهلوی، پژوهش های جغرافیایی سیاسی، (۴) ۱۳، ۱۵۰-۱۲۱. <https://sid.ir/paper/۸۹۸۷۴۹/fa>
- ۱۰۴) نظری، علی اشرف و خلیل طهماسبی، نوذر (۱۳۹۴). ملت و ملی گرایی در نگاه انتقادی آنتونی دی. اسمیت (رویکرد جامعه شناسی تاریخی): مطالعه ی موردی ایران، فصلنامه سیاست پژوهی دوره دوم، شماره ۳، تابستان، ۴۰-۹.
- ۱۰۵) نیکفر، جاسب و زمانی دادانه، ساسان و شفیعی سیف آبادی، محسن (۱۳۹۷). تأثیر اختلافات داخلی در میان احزاب کرد بر ناکامی استقلال کردستان عراق، فصلنامه پژوهش های سیاسی جهان اسلام، سال هشتم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۷، ۷۷-۱۰۹.
- ۱۰۶) وقایع کردستان، (۱۳۶۸). نشریه معاونت امنیتی و انتظامی، تهران، وزارت کشور، (بینا).
- ۱۰۷) هوشمند، احسان (۱۳۹۰). کردهای ترکیه میراث برجای مانده، فصلنامه گفتگو، ویژه نامه ترکیه، شماره ۵۹، ۴۳ تا ۵۵.
- ۱۰۸) هوشمند، احسان (۱۳۸۳). کُرد یا کُردها، مدخلی جامعه شناسی بر کُرد شناسی، فصلنامه گفتگو، شماره ۴.
- ۱۰۹) هوشمند، احسان (۱۳۸۴). نگرشی جامعه شناختی بر شکل گیری حزب دموکرات کردستان، پرتال جامع علوم انسانی، چشم انداز ایران (ویژه نامه کردستان).
- ۱۱۰) سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان کرمانشاه (۱۳۹۷). بررسی زلزله استان کرمانشاه. کرمانشاه: سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان کرمانشاه.

- ۱۱۱) عبدی، عطاله (۱۳۸۹). بررسی سیاست قومی در کشورهای چند قومی و ارائه الگوی بهینه، مطالعه موردی ایران (آذربایجان و کردستان)، رساله دکتری، رشته جغرافیای سیاسی، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۱۱۲) کفاش جمشید، محمدرضا (۱۳۷۶). تحلیلی از نیروهای مرکز گرا و مرکز گریز در آذربایجان، پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه امام حسین.
- 113) Abdi, A. (2018). Theoretical explanation of ethnic divergence in political geography. *Geopolitics Quarterly*, 13(4), 92–120.
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17354331.1396.13.48.5.2>
- 114) Dahlman, Carl (2002). The political Geography of Kurdistan: Eurasian Ceography and Economics, <http://dx.doi.org/10.2747/1538-7216.43.4.271>.
- 115) Koç, E. (2021). Fluctuating relations between Iran and the Iraqi Kurdistan Regional Government since 1958. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 304–319.
- 116) Harrison, K & Boyd, T (2018)-The Nation- July 2018- <http://dx.doi.org/10.7765/9781526137951.00006>
- 117) License- CC BY-NC-ND 3.0- In book: Understanding political ideas and movements.
- 118) Posch, W. (2015). The Iranian Kurds under Islamist rule – a short overview. Available from: <https://www.academia.edu>.
- 119) Rupp, Peter (1980). *Anthropologie et Histoire de l'identité nationale*, in *Identités Collectives et Change Ments Sociaux*, Ouvrage Collectif, Editions Privat, Toulouse.
- 120) Riamei, L. (2015). *The Kurdish Question: Identity, Representation and the Struggle for Self-Determination: Identity, Representation and the Struggle for Self-Determination*. Delhi: KW Publishers Pvt Ltd.
- 121) Rudaw (2024)-Population of Turkey's Kurdish southeast over 17 million <https://www.rudaw.net/english/middleeast/turkey/08022024>.
- 122) Yarkın, G. (2022). Turkish racism against Kurds: Colonial violence, racist slurs and mob attacks. *Transnational Curriculum Inquiry*, 2(1), 77–90.
<https://doi.org/10.33182/tc.v2i1.2218>